

Danska runor - med fokus på Skåne

Danska runor - med fokus på Skåne

Av Sven Rosborn
och med bidrag av
Tomas Sielski
2023

© Författarna.

Delar av texten får återges med hänvisning till författarna.

Innehåll

Inledning 5

Skånes historia under sent 900-tal 9

Allmänt om runstenar 16

Dateringen av runstenar 19

Den exakta tidsbestämningen av Jellingstenarna 20

Den geografiska spridningen av danska runstenar 24

De skånska runstenarna 27

Runstenar och stormän 28

Kända personer på skånska runstenar 32

Ett sydsåknskt maktcentra 45

Varför resa en runsten? 50

Historiska aspekter på det skånska runstensmaterialet 57

Runstenarnas bilder 57

Vikingatida handel 66

Noter 73

*De finns där ute i hundratal,
inhuggna namn i uppresta stenar.
Tusenåriga runor bär på berättelser
om människor som du och jag.
Bara historiens dimma skiljer oss åt.*

*Namn på vittrade stenar;
minnen om några som en gång var.
Stenmejslade runtecken berättar
att dessa okända fordum levte.
Minns att du en gång blir
vad de just nu är;
borttynade tidsfragment
i minnenas gömmor.*

Inledning

*The written historical sources for Denmark in this period (vikingatiden) are almost all foreign, and we consistently lack a local perspective. The only texts from the country itself are the brief inscriptions on the runestones, which in addition have some of the same qualities as the archaeological material. The stones are spread throughout the area and we can give the inscriptions a geographical dimension. Furthermore most of the texts refer to succession to titles and rights over land, enabling us to view the politics and social structure of the rural economy.*¹

Orden är Klavs Randsborgs, professor i arkeologi vid Köpenhamns universitet. Författaren kom år 2009 i kontakt med Klavs då vi tillsammans genomförde en arkeologisk utgrävning ute på Lilla Hammars näs vid Höllviken i Skåne. Poul Erik Lindelof hade via flygfoto från NASA observerat spår efter en misstänkt vikingatida ringborg och han hade tagit kontakt med Klavs och författaren vilken fick tillstånd till utgrävningen. Borgen hade endast blivit påbörjad. I färdigt skick skulle den ha haft en diameter nästan lika stor som vikingaborgen Aggersborg i norra Jylland.²

Borgen skulle färdigbyggd ha bevakat inloppet till Foteviken. I början av 1980-talet genomförde danska Nationalmuseet tillsammans med Malmö museer en marin arkeologisk undersökning av den enorma stenspärren från sen vikingatid vilken löper över Fotevikens mynning. Fem vikingaskepp påträffades vid undersökningen. Inga samtida skrivna källor berättar varken om borgen eller om den trehundra meter långa stenspärren. Endast dendrodateringar av påträffade vikingaskepp i spärren och en träpåle anger tiden till 980-talet - början av 1000-talet. Detta illustrerar på ett bra sätt den ovan inledande texten av Klavs Randsborg om de besvärande, närmast

totala bristerna av information från nedtecknade, samtida källor när vi talar om en så ”känd” period som vikingatiden. Åtminstone om vi talar om skrivna källor från Danmark och Sverige. Vi har enormt stora mängder med arkeologiskt funna anläggningar och föremål men berättelser från dåtida människor om dessa lämningar saknas nästan helt. Mängder med böcker eller längre artiklar har genom åren skrivits om vikingatiden. Men var finns de lokala berättelserna, skrivna av de människor som då levde? I stället är vi hänvisade till spekulationer, men dessa är i huvudsak baserade på arkeologiska vinningar och senare nedtecknade källor, varav flera är av sagokaraktär.

Författaren fick år 1990 som museichef på Malmö museer i uppdrag av Malmö stad att arrangera en stor vikingautställning i Florens i Italien baserad på arkeologiska föremål. Jag planerade då att parallellt med denna också visa en utställning om hur man alltsedan 1600-talet genom konsten uppfattat och skapat en mängd mytbildningar om vikingatiden. Denna utställning var emellertid Malmöpolitikerna inte intresserade av att visa i Italien. Den arkeologiska utställningen i Florens blev trots denna brist en stor succé och senare kunde konstupställningen visas samtidigt med den arkeologiska på Malmö museer. Denna satsning blev den första i sitt slag där man sammanförde konsthistoria och arkeologi när det gällde vår nordiska vikingatid.³ På utställningen visades praktföremål från alla de skandinaviska länderna. Konstdelen blev viktig för att få besökarna att förstå hur man genom tiderna ständigt förändrat synen på denna nordiska tidsepok och hur detta tagit sig olika uttryck. Att förstå att mycket som man upplevt som ”fakta” egentligen var en produkt av den för stunden existerande dåtida samtids syn på sin historia. Med detta har följt både fantasifulla rekonstruktioner men också sakliga, för sin tid vetenskapligt uppbyggda hypoteser. Hypoteser är emellertid inte sanningar utan antaganden men tillsammans med den under 1800-talet blomstrande historiska, nordiska nationalismen har många av dessa hypoteser kommit att bli just sanningar – vilka delvis överlevt även in i vår moderna tid.

Speciellt vikingatiden verkar vara en problematisk tid när det gäller att försöka ge annorlunda tolkningar som går mot dessa ”sanningar”. Genom massmedia och inte minst omfattande filmserier

Gustav III:s bakgrundsmålning till sin vikingapjäas "Frigga", visande templet i Uppsala. Notera de tre runinskrifterna och de två lejonen.

sprids dessa tolkningar via digitala medier på ett ofta fantasieggande och spännande sätt. Vikingen framstår i all sin glans som den orädda kämpan och hjälten och uppbyggda interiörer och exteriörer, många av tvivelaktig autenticitet, bildar en storstilad inramning. Ofta är dock berättelserna en hopblandad soppa av historiska källor, sagor och fria fantasier. Detta är dock inte enbart en modern företeelse. Redan den svenske kungen Gustaf III trodde sig t.ex. exakt veta vad denna vikingaepok för tusen år sedan var för något.

År 1788 hade den teaterfanatiska svenske härskaren Gustaf III skrivit en teaterpjäs om vikingar. Platsen för uppförandet var Drottningholms slott i Stockholm. Han kallade skådespelet för "Frigga". Det var en pjäs med motiv som kungen fått från Gamla Uppsala, bara sex mil norr om Stockholm. Prästen Adam av Bremen berättar, i en handskrift från omkring år 1070, om ett berömt vikingatempel på

denna plats. Naturligtvis måste det ha varit en byggnad av timmer men för mer än tvåhundra år sedan visste ingen någonting om detta. Arkeologin som vetenskap hade ännu inte utvecklats.

Den svenske kungen behövde en bakgrundsmålning till sin teaterföreställning. Han kallade därför till sig en fransk konstnär och resultatet blev ett typiskt vikingatempel, åtminstone som kungen trodde att det hade sett ut. Han använde helt enkelt den kunskap som fanns vid den tiden om äldre tempel. Givetvis måste det ha varit en stenbyggnad liksom de i Grekland eller Italien som fortfarande fanns kvar som ruiner. På ett av målningsförslagen blev naturen kring templet typisk för naturen norr om Mälaren som den bara måste ha sett ut för tusen år sedan! Det var en svensk vildmark med hav; djupa skogar och nästan lika höga berg som Alperna! Allt hämtat från kungens egen fantasi! Templet stod inne i en grotta. Från denna mystiska grotta strömmade den gamla kraften ut och berättade för alla teaterbesökarna att Sverige var hemlandet för civilisationen på jorden.

Kungen hade dock inte varit nöjd med det första bakgrundsförslaget till sin pjäs. Det saknades något för att illustrera den sanna verkligheten av en seriös vikingaframställning. Han lät därför tillverka en ny målning. Nu var besökarna inne i grottan och de tittade ut ur den; såg vildmarken och det berömda templet. Kungen hade placerat ett typiskt svenskt djur som en stensymbol vilken skyddade templet. Detta var ett djur som man uppenbart kunde hitta i en typisk svensk skog på vikingarnas tid – ett lejon! Men kungen var fortfarande inte nöjd. När premiären ägde rum hade bakgrunden förändrats en tredje gång. Templet låg nu inne i grottan. Två runstenar hade placerats i fronten. Ytterligare en runtext hade huggits in i berget. Besökarna skulle här se kopplingen till Moses på berget med hans två lagtavlor. Givetvis stod detta berg från Bibeln en gång på platsen för Gamla Uppsala i Sverige. Och givetvis var lagtavlornas text skrivna i runor.

Om du frågade någon i Sverige vid den tiden, året 1788, torde nog de flesta säga att det var precis så det var på vikingarnas tid ... för kungen och de lärde i hans krets hade sagt att detta var sanningen. Nu vet vi att detta bara är en bra historia, men ... hur är det med vår egen tids kunskap? Vad kommer man att säga om två hundra år om vår syn på den vikingatida historien?

När författaren nu ska försöka redovisa de danska runstenarna med speciellt fokus på de skånska är det viktigt att man har klart för sig materialets osäkerheter. Det är kanske lätt hänt att tro att bara för att man har några texter bevarade kan dessa ge en djupare bild av det dåtida samhället. Runtexterna är emellertid fåordiga och vad det gäller sent 900-tal följer de i princip en viss mall. Vi har många personer som stiger fram med namn men i övrigt finns i stort sett ingen kunskap om dem mer än i vissa fall släktförhållande som far och bror eller kamrat. På några stenar kan titlar visa på makt men hur denna makt tagit sig uttryck känner vi inte. Några runtexter kan eventuellt kopplas till ett fåtal kända historiska händelser.

Till skillnad från äldre framställningar av den danska runstenshistorien har vi emellertid nu fått tillgång till en nyupptäckt, skriven krönika, nedtecknat på 990-talet, som ger oss en unik samtida beskrivning av några av de personer som omtalas på runstenarna. Personer som vi tidigare inte hade någon som helst kunskap om stiger fram. Genom att dessa nu kan sättas in i olika händelseförlopp bidrar detta till en ökad förståelse när det gäller runstensmaterialet. Jag måste därför börja med att förklara den delvis nya skånsk/danska historien från senare hälften av 900-talet, dvs. som den framställs i den samtida krönikan *"Gesta Wulinensis ecclesiae pontifikum"*.

Skånes historia under sent 900-tal

Bakgrunden är Tomas Sielskis och författarens upptäckt av Harald Blåtands grav i norra Polen och i samband med detta ett stort material som rör just denna handskrift, skriven av Harald Blåtands egen präst Avico under slutet av 900-talet. Vi har kommit ut med en omfattande bok om detta fynd men författaren har också gjort ett flertal redovisningar av de faktauppgifter som gör att vi här verkligen står inför en autentisk, hittills okänd krönika.⁴ Det finns därför ingen anledning att nu orda mer om detta. I denna skrift kommer givetvis delar av detta nya material att lyftas fram för att bringa ett helt nytt ljus över den historiska situationen bakom i varje fall en så viktig del som det skånska runstensresandet.

År 964 begick kung Gorm självmord genom att sätta sig i ett skepp och segla ut på havet och *"all kunskap om honom försvann"*.

Harald Blåtand blev genom denna händelse ny kung eftersom Knut, Gorms äldste son och Haralds storebror, stupat i ett slag på Irland två år tidigare. Knut hade emellertid en son, *"Guldharald"*. Denne hade lett en armé nere i slavernas land. Nu var han tillbaka i Danmark:

"Under Herrens år 964 år erövrade Harald (Guldharald), son till den döde Konut, son till Gurmd, ön Sconvjue (Skåne) efter de hårda prövningarna och med hjälp av Tukki Normandzkiego (Tukki Normandie) och hans krigare; och från kung Harald, hans farbror, fick han den i glädje för att skydda den östra delen av sundet (Öresund) från överfall av fientliga människor från Kuitis."

Förklaringen till namnet *"Guldharald"* ges av krönikören, dvs. av prästen Avico:

"Harald, kallad den gyllene, efter den krönte gyllene hjälmen, som han var tänkt att bära och som han fick som gåva under en av expeditionerna djupt in i slavernas land."

"Gesta Wulinensis" berättar också vem som var härskare över Skåne innan *"Guldharald"* året 964 tog över regentskapet:

"Bjurn (Björn) Jarl var härskare över Sconviue fram till 964, och tolv år senare tilläts han återgå i tjänst som palatin (kunglig ämbetsman)."

"Guldharald" var alltså son till kung Gorms äldste son Knut vilken Gorm utsett till sin samregent. *"Guldharald"* ansåg sig därför ha mer rätt till danernas krona än hans farbror Harald Blåtand. År 970 försökte *"Guldharald"* att avsätta Harald Blåtand men blev ertappad. Han fördes inför *"de äldste"* och trodde sig ha stöd av dessa mot kungen:

"Han tog emellertid fel ty de dömde honom att förlora sin naturliga rätt och förblindade honom, och dagen efter stod han nådelös inför Herrens domstol för att presentera sina klagomål och påståenden där."

Kung Harald Blåtands yngste bror Toke blev nu år 971 herre över *"Sconvjue"* som lydning under storebror Harald Blåtand. År 974 attackerades båda sidor av Öresund av Håkon Jarl från Norge efter en krigshandling vid Hedeby i södra Jylland, där han hjälpt Harald Blåtand, men nu istället hade blivit hans fiende. Denna hemsökelse av bl.a. Skåne beskrivs i *"Gesta Wulinensis"* på följande sätt:

I Lund ser man fortfarande rester efter den cirkelrunda vikingaborgen avteckna sig i gatubilden söder om domkyrkan.

”Under Herrens år 975 beordrade Tuca, den yngste sonen till kung Gurmd, att stärka vallarna i fästningen som han byggt på den plats där året innan Gud, den Allsmäktige, räddade honom från vreden av de otrogna från Norregi. Dessa krigare, ledda av deras iarl Hakan, förstörd av Satan själv, förstörde länderna och brände borgar på båda sidor om sundet och mördade deras män, och kvinnor och barn fångades. Våra tre bröder, munkar från klostret Thangmaresfelt dog martyrdomen, när de på Scanviues ängar inte förnekade sin tro på Kristus och slutade sina liv i lågor. Tuca och resten av de troende hittade sedan skydd på platsen för de döda, som har varit vigd till hedniska gudar i århundraden, och lovade att på denna plats ett tempel kommer att byggas för Herren om de alla räddade sina liv. Det hände också och Tuca beordrade att Guds tempel skulle uppföras och jag helgade hörnstenen och på den ristades de heliga tecknen att det var Tuca som beordrade detta Herrens tempel i staden Lvntarumn (Lund) att byggas.”

År 983 hade Sven Tveskäg, son till Harald Blåtands storebror Knut, blivit 20 år. Han hävdade då att eftersom farfadern Gorm ansett hans far som legitim kung över danerna var det han Sven och inte hans farbror Harald Blåtand som skulle vara kung. Vid en sammandrabbning utanför Roskilde de två emellan råkade stormannen Ulf Glibirsson från Skåne av misstag svårt såra Harald i knät. Harald fördes till Jomborg och överlevde men var kraftigt försvagad. Haralds bror Toke hamnade genom händelsen vid Roskilde i onåd hos kungen som: *"avlägsnade Tukke från alla rättigheter till kungariket och till ön Sconviue."* Från Jomsborg utsåg han enligt *"Gesta Wulinensis"* i stället Sibir Jarl till sin ställföreträdare i Danmark: *"I Jutland och Selund var Sibir Fultarson den regent som utnämnts av kung Harald."* Sibir Jarl var gift med kungens dotter Estrid. Samtidigt blev den gamla Skånekungen Björn Jarl återinsatt som Skånes härskare.

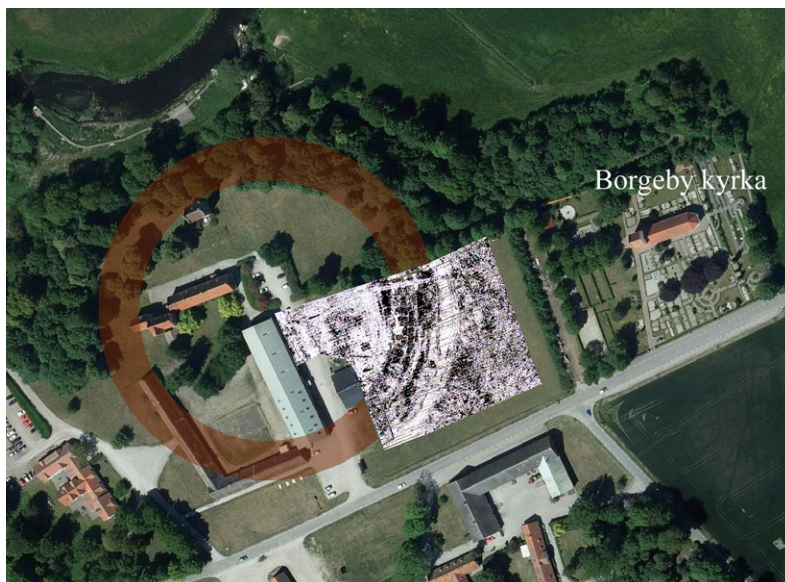
Om året 984 står följande i *"Gesta Wulinensis"*:

"Samma år begav sig Asbjur, Tukkas son, till Sibir Jarl i Selund för att be om nåd för sin far så att han återigen fick regera från Lvn-tarumn (Lund), som var hans älskade säte, där han byggt flera tempel för att hylla vår Herre. Sibir Jarl, som det anstår en from och hederlig dödlig, gick med på Asbjurs vädjanden och visade nåd mot hans far. Han frigav också många män från Scanviue från sin tjänst, så att de skulle återvända till sitt land och stödja Tukka med sina vapen".

Från rimligtvis Roskildeområdet i *"Selund"* återvände alltså Asbjörn med en stor mängd skånska krigare till Skåne. Han fann sin far Toke vid Öresund med sina skepp och krigare:

"Med denna glädjande nyhet skyndade sig Asbjur till Tukka, som fått tillbringa sin tid i exil vid sandsundet (Öresund) nordväst om Lvn-tarumn, där hans trogna följeslagare med sina skepp bevakade inloppet till den handelsplats som kallades för Lvn-ter-tumn."

Att *"Lvn-tarumn"* åsyftar staden Lund framgår från andra omnämmande i *"Gesta Wulinensis"* men var fanns *"Lvn-ter-tumn"*? När Björn (*"Styrbjörn"*) från Jomsburg sökte upp Toke i Skåne direkt efter Harald Blåtands död år 985 var det till Tokes säte i Borgeby, *"Burgerbau"*, invid Löddeköpinge han begav sig. Här fanns en av de

Borgeby var under 900-talet en stor ringborg med jordvallar och vallgrav. Borgen ligger direkt söder om den breda Lödde å som ses överst i bilden.

ringborgar som var så typiska för just denna danska period i slutet av 900-talet. Rimligtvis är det denna plats som omtalas som Tokes exilplats *"nordväst om Lvntarumn"*. Visserligen fanns det här vid Borgeby en stor handelsplats på andra sidan Löddeå men det är kanske mera troligt att den omtalade *"Lyntertumn"* avser orten Lomma som Lunds hamn, belägen inte långt söder om Borgeby.

Toke hade alltså efter episoden i Roskilde år 983 kommit i onåd hos Harald Blåtand och blivit avsatt. Samtidigt hade Björn Jarl återinsatts som Skånes kung. När nu Toke blivit benådad av Sibir Fultarson ändrades emellertid dramatiskt den politiska situationen i Skåne:

"Under tiden rådde oroligheter i landet, ty gamle Björn Jarl, återinsatt genom nåd efter fördrivningen av Tucca ett år tidigare, omgav sig med män från Anglorum, och dessa män, i stället för att utföra kung Haralds order och bygga befästningar vid Hallyre, engagerade de sig med sina följeslagare i rov och plundring.

När han (Björn Jarl) fick höra om Tukkas återkomst och om de många män som följde honom mot Lyntertumn, drog han sig

Klavs Randsborg vid utgrävningen år 2009 av den en gång påbörjade vikingatida ringborgen vid Foteviken/Halör.

tillbaka med sina trogna följeslagare och nykomlingarna till Hal-lyre för att möta Tukkas armé.”

”Hallyre” är lika med Halör vid Höllviken i sydvästra Skåne. Harald Blåtand har personligen besökt Halör, åtminstone om man får tro den s.k. *”Färingasagan”*. Det berättas att Trond från Färöarna tog sig från Norge ner till den stora marknaden vid Halör. Här befann sig samtidigt Harald Blåtand och hans hird:

*”När det led mot sommaren drog Trond med några handelsfarrare till Danmerkur och kom på sommaren till Haleyr. Där hade en stor skara samlats, och det sägs att medan marknaden pågår där är det ingenstans i hela Norden som så mycket folk kommer samman. På den tiden härskade Harald Gormsson, som kallades blåtand, över Danmark. Konung Harald och en stor skara av hans män var i Haleyri denna sommar.”*⁵

Ovan har berättats om hur författaren tillsammans med professor Klavs Randsborg år 2009 här vid Halör invid Höllviken undersökte en ringborg som endast blivit påbörjad. Detta stämmer väl med *”Gesta Wulinensis”* beskrivning om Haralds order att på denna plats

bygga befästningar. Avico nämner *”befästningar vid Hallyre”*, alltså i pluralis. Detta stämmer också med de arkeologiska resultaten. Den stora stenspärren som man på 1000-talet byggt tvärs över mynningen där Foteviken når ut i Höllviken har föregåtts av en träspärren. En av stolparna i denna är årsringsdaterad till 980-talet.

Vi fortsätter prästen Avicos berättelse i *”Gesta Wulinensis”*:

”När Tukkas här kom fram till Hallyre, utbröt genast en stor strid. Detta hände trots att Bjurn hade skickat en budbärare till Sibir jarl med hopp om att få till en fredsförhandling. Tukkas syfte var aldrig att föra samtal utan han ville att svärd skulle nyttjas. Blod spilldes och Tukka kom segrande ur denna Guds dom men han förlorade många värdiga män, och bland dem var den fromme Tumar, son till Frydir Jarl, herre i Baldringi, som var svärson till Bjurn Jarl, Wulf son till Gilbir (Glibir), Thursti son till Otis, Busi son till Asura, Hokun och Umurn, söner till Brodir samt rid-daren Berengarius. Bjurn gav inte upp utan han kastade sig på sitt svärd efter att han lämnats ensam på slagfältet, omgiven av Tukkas krigare. Han fick dock en kristen begravning i Lyntarumn för att inte folket där skulle bli förolämpade.”

När Harald Blåtand dog i Jomsborg året därpå, dvs. år 985, satt den från Sveariket landsförvisade Styrbjörn som ledare för den stora garnison som denna borg bestod av, de s.k. *”jomsvikingarna”*. Styrbjörns far hade varit Olof och vid hans död hade brodern Erik Segersäll tagit över regentskapet. Nu ansåg Styrbjörn att han istället var den rätte sveakungen. Han avseglade därför med en stor flotta till Toke i Skåne. Vid nyheten om Haralds död agerade Toke snabbt:

Halör har troligtvis legat vid Lilla Hammars näs som kartan från år 1684 visar. Efterledet ”ör” syftar på ”utskjutande udde”.

”Tukka åkte genast med sina trupper till den kungliga staden Rulfsquel (Roskilde), och där, som den ende levande arvingen efter kung Gurmd, fick han av de äldre, av jarlarna och lorderna från Jutland och Selund överhögheten över alla daner och han lovade dem att krigsexpeditionen till Szwitjórd skulle ledas av honom mot usurpatorn Eiric och att han skulle skära halsen av honom och sätta Biyrn som en jarl på tronen. Tukka, son till Gurmd, arvtagare genom svärdet efter Ulf Strasznego, (Ulf den fruktansvärde) skulle bli den suveräne härskaren över danerna och Szwitów och sedan bibehålla suveräniteten under hot om krig från jarl Hakon (Hakon jarl) i Norregi. Detta argument övertygade även de hårdaste motståndarna till Tukki, och därmed blev Gurmds yngste son kung över Danow och accepterade de kungliga regaler som Siegvald gett honom.

Efter att ha tagit makten begav sig Tukka till Sali (Uppsala) och tog med sig 24 skepp med Biyrn från Jumsburgs slaviska krigare, 17 skepp med krigare från Selund under Sibir Jarl och 13 skepp med krigare från Schonen som han själv skulle leda.”

Tokes plan var nu att sätta in Styrbjörn som sin lydning i Sveariket. Om detta krigståg står det mycket berättat i *”Gesta Wulinensis”*. Styrbjörn blev ihjälslagen och Toke stupade efter det att en stor del av hans här lämnat honom ensam mot Erik Segersäll.⁶

Vi lämnar nu den skånsk/danska historien som den avtecknar sig i det nya källmaterialet från 900-talet, skrivet av Harald Blåtands egen präst Avico. Jag kommer emellertid att återvända till delar av denna krönika eftersom ett antal personer som omtalas här också återfinns med namn på de skånska runstenarna. För första gången har vi alltså ett historiskt material som knyter an till dessa i sten inhuggna texter.

Allmänt om runstenar

När det gäller skrivet, inhemskt material från Danmark och Sverige under vikingatiden kan citeras det som i början av denna skrift är sagt av den danske professorn Klavs Randsborg:

”The only texts from the country itself are the brief inscriptions on the runestones, which in addition have some of the same qualities as the archaeological material.”

Det är runstenarna som står som de enda leverantörerna av denna tidiga, inhemska skrivna fakta. Att man vid denna tid även har nyttjats sig av på pergament skrivna runtexter visar dock redan missionären Ansgars besök hos kung Björn i Sveariket. Vid hemresan år 831 *”återvände de med ett brev av kungens hand, skrivet på svearnas speciella sätt”*.⁷ Detta brev är emellertid inte bevarat. Vi ska faktiskt ända fram till året 1085 för att hitta det äldsta skrivna brevet i Norden vars innehåll är känt. Det är den gåvohandling som kung Knut den helige utfärdade till Lunds domkyrka. Men det kan noteras att originalbrevet är försvunnet, kvar finns endast en senare kopia.⁸

Tabellen nedan visar en sammanställning av de äldsta inhemska danska dokumenten.⁹ Listan över dokument är inte lång och den speglar på ett både intressant och tragiskt sätt den rådande bristsituationen när det gäller lokalt skrivet material. Vi saknar alltså den typen av material som är så viktigt om vi vill få fram detaljerade upplysningar. I detta perspektiv är givetvis runstenarnas samtida texter oerhört värdefulla. Frågan är bara hur de ska tolkas och vilket politiskt och socialt sammanhang de ska sättas in i.

Även om Gustaf III i slutet av 1700-talet använde sig av runstenar som illustration för sin särpräglade nationalistiska syn hade vid

date	place	Who	to whom	what	o./c.	DD num
1085.5.21	Lund	Knud 4.	St. Laurentius church in Lund	property	c.	I.2.21
1104–1117	nn	Niels	St. Knud church in Odense and the brothers	property	c.	I.2.32
1104–1117	nn	Niels	St. Maria, St. Albanus, St. Knud churches in Odense	priviledge of fish	c.	I.2.34
1135.1.6	St. Laurentius church in Lund	Erik Emune	God and the churches in Lund	property	o.	I.2.63
1135	St. Maria church in Ringsted	Erik Emune	the brothers belonging to the church	property	c.	I.2.65
1137–1146	nn	Erik Lamm	Livo, praepositus in St. Albanus church et alii	priviledge	c.	I.2.71
1140.3.21	Eggeslev	Erik Lamm	Næstved monastery	priviledge	o.	I.2.78
1140.4.7 or later	nn	Erik Lamm	Tybjerg herred	priviledge	c.	I.2.79
1141.12.7	St Knud church in Odense	Erik Lamm	the brothers in Odense	priviledge	c.	I.2.81
1142.4.26 or later	nn	Erik Lamm	the churches in Odense	confirmation	c.	I.2.84
1142–1146	nn	Erik Lamm		confirmation	c.	I.2.84
1145.9.1	Lund	Erik Lamm	Herman, bishop of Slesvig	priviledge	c.	I.2.91
1146–1157	nn	Svend Grethe	the city of Slesvig	priviledge	c.	I.2.97
1146–1157	nn	Svend Grethe	the citizen of Ribe	priviledge	c.	I.2.98
1148	Haraldsted	Svend Grethe	the people of Sjælland	priviledge	c.	I.2.101

Worms 1600-tals bild av Skårbystenen. Nedan ses stenen i verkligheten på Kulturen i Lund.

Samtidigt som svenskarnas intresse väcktes för en omfattande dokumentering av runstenar var situationen den samma hos danskarna. Vid denna tid pågick nämligen närmast en tävling mellan de två rikena och deras regenter om vilket land som kunde uppvisa sin längsta historia, gärna ner i biblisk tid. Redan år 1586 koncentrerade man i Danmark sina blickar på de två ståtliga högarna och den gamla kyrkan i Jelling i Jylland. Detta år fick länsmannen Caspar Markdaner frilagt och upprest den stora Jellingstenen, ett praktmonument med sina bilder och runor.¹¹ Ole Worms blev professor i Köpenhamn året 1613. Hans intresse för runor möter vi första gången i ett brev från år 1619 till den tidigare rektorn vid Malmö latinskola Bertil Knudsen. I brevet ville han ha dennes

denna tid flera forskare sedan länge arbetat med att samla in information om just sådana stenar. Redan Gustav II Adolfs lärare Johannes Bureus utkom åren 1599 och 1602 med några böcker om runor. Kungen verkar ha varit intresserad och senare, år 1624, fick Bureus ett kungligt anslag för att resa runt och rita av runstenar i Sverige. Tre år senare fick han ärkebiskopen i Sverige att uppmana prästerna att lämna uppgifter om befintliga fornminnen, däribland runstenar, i sina socknar.¹⁰

hjälp med rita av skånska runstenar och ansvara för en utgivning av en bok med avbildningarna och deras texter på latin. Worm fick också den danske kungen intresserad och liksom i Sverige började man nu med hjälp av präster samla in kunskaper om *"antikviteter och gamla dokument"*.¹²

Worm var själv över i Skåne på 1620-talet men det blev Jon Skonvig som år 1627 fick hans uppdrag att avrita runstenar i Skåne, Halland och Blekinge. Själv verkar Worm ha varit speciellt intresserad av runstenarna i Västra Strömonumentet nordväst om nuvarande Eslöv. Han utgav nämligen år 1628 en liten skrift om just detta monument vilket består av en uppkastad avlång hög med uppresta stenar och runstenar. Även om han feltolkar personnamn i runtexten kommer denna skrift att bli den första av flera där Worm kom att framstå som sin tids främste sakkunnige inom runläran. Detta kröntes vid utgivandet av hans stora verk *"Danicorum Monumentorum Libr Sex"* år 1643 som innehåller avbildningar, runtexter och tolkningar av samtliga vid den tiden kända runinskrifter i Danmark.

Efter Worm är det många danska forskare som publicerat litteratur som rör runstensmaterialet i Danmark. Denna lärda tryckflora är i sanning överväldigande. När vi talar om de skånska runstenarna får vi inte glömma Lars Magnar Enoksens bok *"Skånska runstenar"* från året 1999. Förutom att presentera varje runsten har han gjort en förtjänstfull längre sammanfattning över olika forskares insatser när det gäller de danska runstenarna.¹³

Dateringen av runstenar

Dateringen av runstenar baseras på kronologin stenar emellan men också på typologiska skillnader vad det gäller ornament och texternas utseende i sig självt och vad de berättar om. Ludvig Wimmer var den förste som i slutet av 1800-talet försökte fastställa en kronologi för runstenar i Danmark. Han menade sig kunna koppla 18 stenar till kända historiska händelse och dessa blev sedan en viktig bas i uppställningen av tidskedjan för övriga stenar vilken sträckte sig från ca 935 till ca 1010.¹⁴ På 1930-talet framlade Lis Jacobsen kritik över den uppställda kronologin och menade att endast 6 runstenar kunde kopplas till historiskt kända händelser. De centrala stenarna

var de två som står i Jelling i mitten av Jylland. Kung Gorm reste här en sten till minne av sin hustru. Denna runsten daterade Lis Jacobsen till första hälften av 900-talet medan Harald Blåtands stora run- och bildsten bredvid Gorms ansågs vara rest ca 985. Tidpunkten för denna sten ansåg hon måste ha varit efter det att Harald tagit kontroll över Norge år 970 och efter att Harald skulle ha segrat i ett slag i He-deby året 983.¹⁵ När Lis Jacobsen och Erik Moltke senare, år 1942, kom ut med sitt stora och banbrytande runstenverk hade man indelat runstenskronologin i olika perioder: ”Helnäs-Görlev”-perioden ca 750, ”före Jelling” ca 900, ”Jelling” 900-talet och ”efter Jelling” ca 1000-1050.¹⁶ Runologen Lisbeth M. Imer har år 2014 utförligt redovisat den historiska processen bakom arbetet med försöken att tidsbestämma de danska runstenarna.¹⁷ Det ska noteras att fortfarande vidhåller svenska Riksantikvarieämbetet dateringen av ”efter Jelling” perioden till 1000-1050, i varje fall i deras digitala databas.¹⁸ Som ska visas längre fram är detta fel. Utifrån att vi nu genom *”Gesta Wulinensis”* samtida uppgifter vet när några av de omtalade personerna dog visar detta att denna period inföll under slutet av 900-talet.

Den exakta tidsbestämningen av Jellingstenarna

Ett stort problem när det gäller runstenars datering är att de historiska händelser som man kan koppla vissa texter till i tid inte kunnat fastställas exakt. Det skrivna, samtida källmaterialet saknas eller så är det i senare beskrivningar tvetydigt. Till och med när det gäller uppgifter om dåtida kungar är det ibland stora osäkerheter. Vi ska som exempel på detta ta de två runstenarna som står utanför Jelling kyrka. De är resta av Gorm respektive av hans son Harald Blåtand. Vad det gäller Gorms sten är denna rest över hans hustru. Texten lyder:

”: **kurmR : kunukR :**
: k(a)(r)pi : kubl : þusi :
: a(f)(t) : þurui : kunu
: sina : tanmarkaR : but :”

I översättning blir detta: *”Kong Gorm gjorde dessa kumler (minnesmärken) efter Thorvi sin hustru, Danmarks bod (prydnad?)”*

Vid vilken tidpunkt Thorvi avlidit har man tidigare inte haft någon kännedom om mer än att hon givetvis måste ha varit död när

Vid Jelling tidigmedeltida kyrka i Jylland står två av Danmarks mest berömda runstenar. Längst fram Gorms sten, i bakgrunden Harald Blåtands stora run- och bildsten.

Gorm lät hugga stenen. Eftersom man inte heller har vetat när Gorm dog har dateringen av stenen blivit ytterst svävande. Dödsåret verkade man emellertid ha fått klarhet i när trä från gravkammaren i den stora, norra gravhögen i Jelling år 1987 kunde dendrodateras. Bygget av graven har skett år 958.¹⁹

Trots att den döde i graven senare flyttats har man menat att det varit Gorm som legat här. Alltså har man här fått fram Gorms dödsår och därmed också en främre tidsgräns när hustrun kan ha dött.²⁰

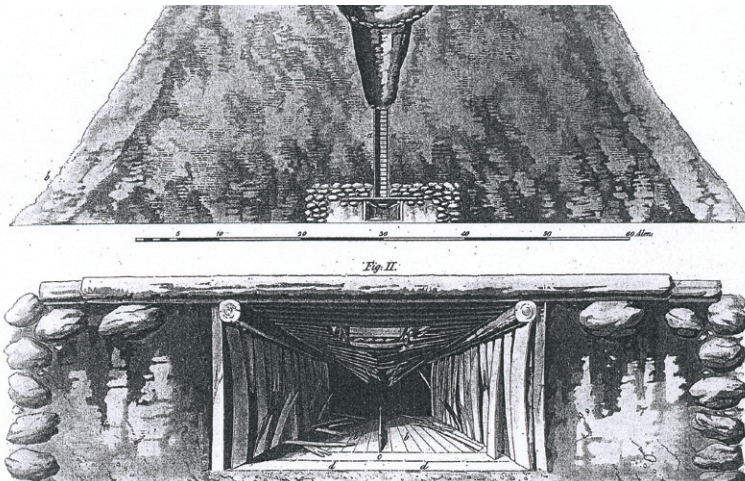
Jörgen Staecker framförde emellertid år 2001 en hel annan teori. Flera av de rester efter gravgodset som man hittat i graven tydde på att den döde varit kristen. Gorm skulle emellertid ha varit hedning vilket alltså inte gravgåvorna gav besked om. Staecker noterar att:

”Gravgåvorna i den norra högen antyder därmed en kristen begravning med personliga saker (hängkors) och för liturgin bestämda föremål (kalk, patén och evangeliebok) ... Graven kan ha tillhör Thyra (Thorvi).”²¹

Trots detta arkeologiska belägg för att det inte varit en hedning som lagts till vila i gravhögens träkammare, vidhöll man från Nationalmuseets sida att det troligtvis var Gorm som legat där. Så säker på detta var man att man i en video för någon tid sedan uppvisade den lilla silverbägaren på ca 2 cl storlek som ”Gorms mjödbägare”. Självklart är det i stället frågan om ett nattvardskärl, en kalk för det heliga vinet.

Genom fyndet av texten till krönikan *”Gesta Wulinensis ecclesiae pontificum”* har vi emellertid nu fått en unik, detaljerad och samtida information om inte minst det danska kungahuset under 900-talet. Krönikan är ju författad av Harald Blåtands egen präst Avico som tjänstgjort vid det danska hovet från 950-talet fram till efter Harald Blåtands död år 985.²² I *”Gesta Wulinensis”* berättar Avico om Thorvis död och hennes begravning:

Ovan den lilla silverbägaren från graven. Nedan tvärsnitt genom den norra gravhögen i Jelling med nederst en förstoring av själva gravkammaren.

”Theophani som var generös mot alla kristna kallades av kungen för Thiri och vi begravde henne enligt hennes egna önskemål enligt den östliga ritualen, för vilket vi tidigare fått tillstånd av hennes son Harald. Kung Gurmd skändade dock hennes begravning och beordrade att hennes kropp flyttades till en plats där danskarna firade en hednisk fest som av romarna kallades för Sobatina.”

Thiri (Thorvi) begravdes alltså som kristen men den hedniske Gorm överflyttade liket till en hednisk begravning; till den norra gravhögen i Jelling. Avico anger också året då Thiri dog. År 962 står det i krönikan:

”Kung Gurmd, som inte hade varit sig själv i nästan fem år, det vill säga sedan hans älskade kvinnas död, hade nyligen drömmar och i dem mötte han sin döda hustrus rädsla över deras son Knut som riskerar att förlora sitt liv eller drabbas av allvarlig skada.”

Knut, Harald Blåtands storebror, stupade enligt krönikan i ett stort slag på Irland hösten 962. Thorvi dog alltså som kristen nästan fem år tidigare, dvs. 957/958 men hon begravdes på Gorms order på ett hedniskt sätt. Hennes dödsår stämmer med årsringsdateringen av kammaren i den mäktiga norra gravhögen i Jelling. Det är alltså i denna som Gorm placerade sin hustru. Gorm har själv aldrig legat i gravhögen. I *”Gesta Wulinensis”* berättas nämligen om hans egen död året 964:

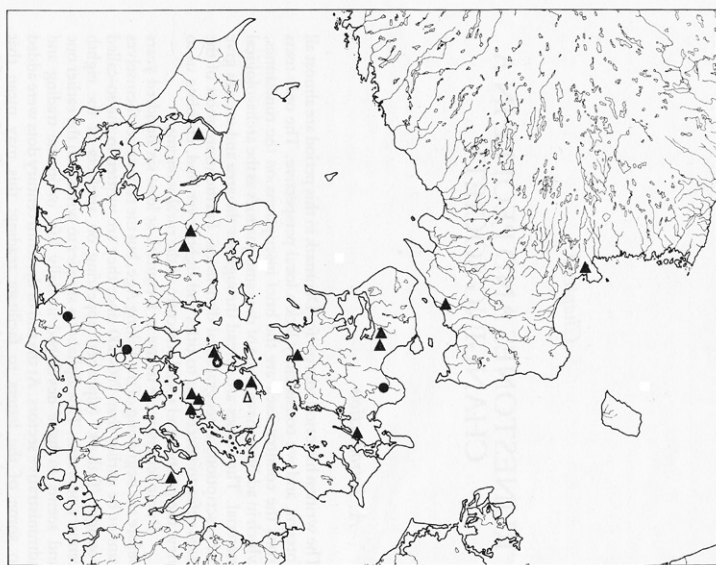
”Det året återfick plötsligt gamle kung Gurmd sin styrka och började tänka klart, efter att ha varit kedjad till sängen i två år efter det att han förlorat sina sinnen när han hörde talas om Konut, sin förstfödde sons död. Det var en manifestation där det goda förvandlades till ondska eftersom kungen, vid kunskapen om sin hustrus död återvänt till gamla hedniska riter och bestraffade därefter flera gånger Kristi namn. Jag, (Avico) som en sann kristen, kände den gamle mannen som längtade efter sin hustru men, påverkad av falska gudar, vände han sig bort för att återkalla henne från de dödas värld. Den siste juni samma år, i avsaknad av hans son och oförmögen att hindra lidandet efter Thiri, satte kungen sig ner i skeppet och, trots våra protester, seglade ut på havet och kunskaperna om honom försvann.”

Gorm begick alltså självmord sommaren 964. Först efter detta kan den nye kungen Harald Blåtand ha grävt upp sin mor och återbegravt henne på kristet sätt, troligtvis i den träkyrka som uppförts direkt söder om den norra gravhögen på platsen för hans bror Knuts grav från året 962. Först efter sommaren 964 har givetvis Harald Blåtand som ny kung kunnat göra detta. Detta är stämmer också med årsringsdaterat virke från det hål som man sekundärt grävt i högen för att hämta upp liket efter drottning Thorvi. Vi kan alltså nu med bestämdhet säga att Gorms runsten är tillkommen mellan 957-964 och Haralds stora sten efter år 964. Utifrån texten på den stenen måste den vara rest efter Gorms död år 964, kanske med ett texttillägg då Norge kom under Haralds maktsfär år 970 men helt klart före året 974 då han förlorade det landet till Håkon Jarl.

Den geografiska spridningen av danska runstenar

Vad det gäller Gorms runsten i Jelling har vi alltså genom "*Gesta Wulinensis*" fått en exakt datering men detta gäller också för ett antal andra runstenar. Även om tiderna för dessas tillkomst måste korrigeras kan man ändå grovt använda sig av Lis Jacobsens och Erik Molt-

Figure 4 Distribution of the early runestones (triangles) and the transition stones (in Jylland of the Læborg group, on the islands of the Glavendrup group). Open signature: stone raised over a woman. Star: stone raised over a thegn. J = a stone referring to the Jelling dynasty. (Appendices I, II, III & V.)

kes uppställda fem perioder. När vi nu kommer att koncentrera oss på det skånska runstensmaterialet är det främst Klavs Randsborgs bok *"The Viking Age in Denmark"* från år 1980 som jag valt att utgå från. Trots att Skåne under vikingatiden i allra högsta grad varit en viktig region i danernas område har detta område öster om Öresund blivit mycket styvmoderligt behandlat. Klavs Randsborg tar dock upp Skåne i samband med sitt kapitel om de danska runstenarna. På tre kartor har han för hela det dåtida Danmark sammanställt de olika uppställda tidsperioderna för detta material. Kartorna ger en bra bild över situationen och de återges därför här på sidorna 24-26.

Kartan på föregående sida visar den äldsta periodens runstenar. Här kan noteras att endast en runsten finns i Skåne och en på gränsen till Blekinge. Den skånska stenen är den s.k. Örjastenen (Dr 333) som år 1867 blev funnen i Örja kyrkomur. Stenens äldre datering utgår från vissa av runornas äldre utseende men också textens formulering. Texten är fragmentarisk och berättar kort: *"Står efter firi, Åses (son?) ..."*

Kartan nedan visar de runstenar som man kopplat till den s.k. Jellingtypen. Endast en sten finns i Skåne, den s.k. Stora Köpingestenen (Dr 339). Skonvig beskriver år 1627 denna sten så här:

Figure 5 Runestones of the Jelling type. Open signature: stone raised over a woman. White star: stone raised over a thegn. Black star: stone raised over a dreng. Ring around the signature: stone raised over a fælle. J = a stone referring to the Jelling dynasty proper. (Appendices III, IV & V.)

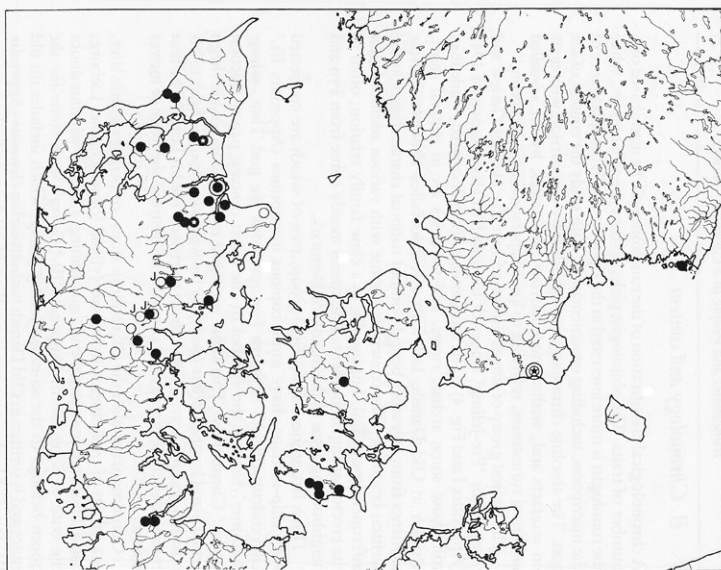
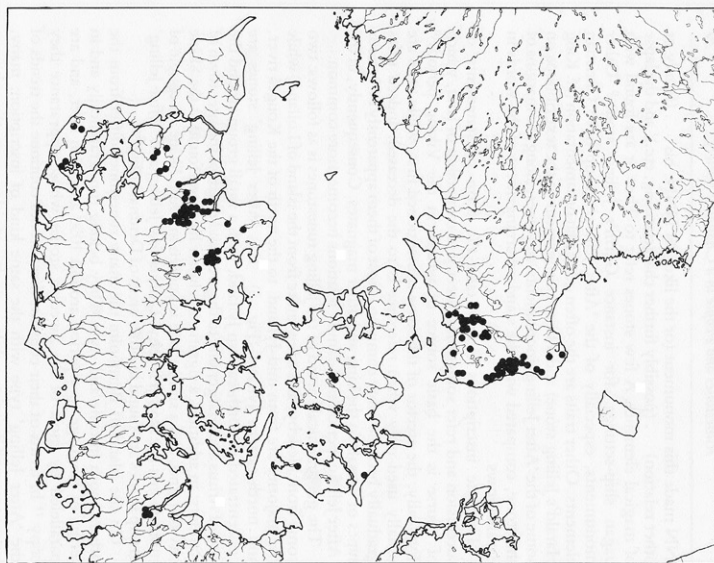

Figure 6 Runestones of the 'After Jelling' type. Open signature: stone raised over a woman. J = a stone referring to the Jelling dynasty. (Appendices III, V & VI.)

"Denne kampe steen findis vdi Kiøbinge, oc er satt till en steen, vnder den øster dør som mand treder offuer, naar mand vill gaa ind paa kirkegaarden".²³

Inskriften lyder i svensk översättning:

"Vrest och Näck och Kruse reste sten denna efter Apa, kamrat sin, (en) god dreng."

Kartan ovan visar runstenarna från den sista runstensperioden "efter Jelling". När denna periodindelning skapades av Lis Jacobsen och Erik Moltke på 1940-talet sattes, som omtalats ovan, tiden för denna period till mellan ca 1000 och ca 1050. Klavs Randsborg utgår från denna uppfattning men han garderar sig genom att skriva att runstenarna troligen är tillkomna under en tidsperiod på 25 till 50 år. Svenska Riksantikvarieämbetet har dock på sina digitala sidor satt de skånska runstenarna till slutet av 900-talet eller början av 1000-talet. Fortfarande hänvisar man emellertid i sin *"Samnordisk runtextdatabas"* till den äldre och felaktiga dateringen av de skånska runstenarna fram till ca 1050.²⁴

Som framgår av kartorna ovan framstår vid en jämförelse mellan de olika periodernas stenspridning perioden "efter Jelling" på ett

mycket markerat sätt. Här är runstensresandet klart totalt dominerande och koncentrerat till norra Jylland och till Skåne. Några stenar finns visserligen också vid Hedebyområdet i södra Jylland och på de danska öarna. Medan norra Jyllands resta stenar under "efter Jelling" kan sägas vara en fortsatt kontinuitet med äldre perioders runstensresande i Jylland representerar resandet av de skånska något helt nytt i området öster om Öresund. De skånska runstenarna grupperar sig

i två mycket tydligt avgränsade områden, dels i Lundaområdet, dels utmed den skånska sydkusten. Vi ska nu närmare studera de skånska stenarna.

De skånska runstenarna

Spridningskartorna ovan visar mycket tydligt att resandet av skånska runstenar är en sen företeelse i förhållande till övriga Danmark. Som framgår av kartorna är endast två runstenar i Skåne att hänföra till före "efter Jelling"-perioden. Randsborg menar också att trots att de skånska är placerade i samma tidsperiod som gruppen i Nordjylland är en del av Skånes runstenar yngre än de från motsvarande period i Jylland. Han noterar t.ex. att kung Sven Tveskägg finns omtalad på två stenar i den jylländska gruppen men att hans son Knut den store, död år 1035, skulle finnas på en skånsk.²⁵ Här begår emellertid Randsborg ett stort misstag. Den skånska stenen är nämligen en av de två runstenarna som står i Simris invid Simrishamn. Dessa är resta med påverkan från Svealandskapen och ornamentiken skil-

De två runstenarna i Simris nära Simrishamn är huggna av runmästare från Sveariket och skiljer sig helt från de övriga skånska runstenarna. Bilder från Wimmer 1904-1905.

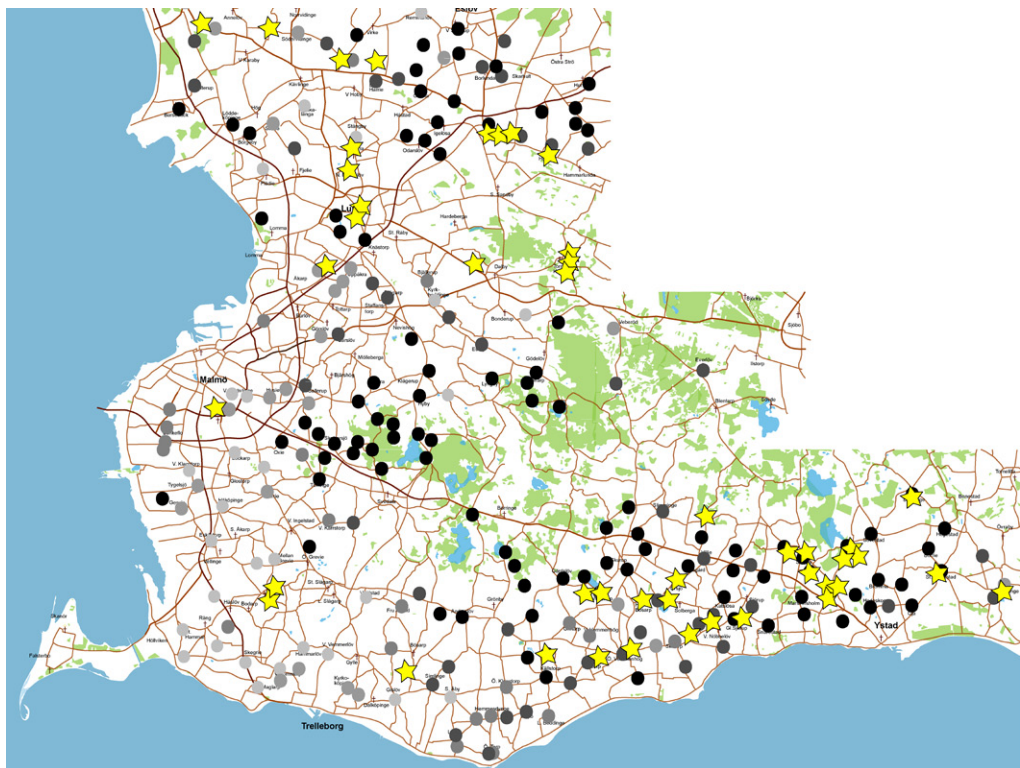
jer sig helt från övriga skånsk/danska runstenar. Den Knut som här omtalas kan inte ha varit den danske kungen med samma namn. På den andra Simrisstenen har man dessutom också i dess ornamentik kunnat fastslå släktskap med uppländsk runstil. Alltså är dessa två stenar betydligt yngre än de skånska stenarna som ingår i gruppen "efter Jelling".²⁶

Klavs Randsborg menar alltså att runstenarna i "efter Jelling"-gruppen från norra Jylland skulle kunna vara något äldre än de skånska. Han baserar bl.a. detta på hur runraderna ställts upp. I Nordjylland bildar de på mer än hälften av stenarna vertikala rader enligt äldre runstensmönster medan det i Skåne är fyra gånger vanligare att man låter runorna följa stenkanten i mera rundad stil. Hans redovisade siffror är dock lite missvisande. Vid kontroll får författaren det till att i Skåne är fördelningen betydligt mera jämnt mellan de två grupperna. Det som däremot är tydligt är att utmed den skånska sydkusten förekommer nästan inga stenar med raka vertikala texter vilket verkar ha varit norm i Lundaområdet.

Runstenar och stormän

Runstenarna måste ha varit resta av ansedda personer med makt. Kan man kanske finna någon koppling mellan den geografiska spridningen av runstenar och senare kända adelsintresse i dessa skånska områden? För att utreda detta närmare har författaren gjort en analys av den kända ägostrukturen i södra och sydvästra Skåne där vi finner de två skånska runstensområdena. När det gäller äldre tider är det näst intill hopplöst att få en mera heltäckande bild över ägarsituationen. Bevarade medeltida dokument handlar om enskilda gårdsinnehav, inte om den totala egendomsbilden i respektive by. Denna kunskap får vi relativt sent i bevarat material. Sten Skansjö har t.ex. i sin doktorsavhandling använt sig av uppgifter runt 1570-talet för att försöka klargöra situationen i Skytts härad i sydvästra hörnet av Skåne.²⁷

En sådan större sammanställning över de totala ägoförhållandena får vi också genom den grundliga analys som Johan Lorens Gillberg (1726-1793) gjorde över hela Malmöhus län och som kom ut i tryck år 1765. Frågan som man givetvis kan ställa sig är emellertid om den bild över adelsgodsens storlek som fanns vid denna tid kan användas

Kartan visar författarens analys över Gillbergs redovisning av ägoinehavet i samtliga skånska byar år 1765. Ju mörkare färg desto större adelsegendomar i respektive by. Gula stjärnor markerar runstenar.

i en jämförande analys av situationen långt tidigare? Författaren utgår från att i huvuddrag kan detta källmaterial ge en fungerande, om än en grov, jämförande historiska bild bakåt i tiden. Adelsgoods i form av gårdar bör ha varit en rätt så statistiskt säker ekonomisk grund även om de genom tid skiftats adelsfamiljer emellan.

Johan Lorens Gillberg (1726-1793) blev året 1752 engagerad vid "Kungliga Landtmäterikontoret" och efter examen år 1754 utsedd att år 1757 som kommissionslantmätare i Sverige bli tilldelad Malmöhus län. Landshövdingen Carl Adlerfeldt gav honom uppdrag att författa en detaljerad beskrivning över länet. Efter att under flera år insamlat detaljerade uppgifter om socknar och byar utkom år 1765 hans

omfattande bok om historisk, ekonomisk och geografisk beskrivning över Malmöhus län. Ett liknande verk omfattande Christianstads län utgav han år 1767.²⁸ Under dessa år företog Gillberg mängder med insamlingsresor i Skåne men han hade också tillgång till uppgifter som många medhjälpare samlade in.

De två böcker som blev frukten av detta enorma och ytterst detaljerade arbete ger en ovärderlig insikt i de olika socknarnas struktur och egendomsförhållanden vad gäller sätesgårdarnas, bygårdarnas och torpens storlek. Under varje by är egendomarna uppdelade i olika grupper; "Insocknes frälse", "Utsocknes frälse", "Skatte"-, "Krono"-, "Kyrko"- samt "Annex"-egendom. Av dessa är i storlek de fyra första kategorierna helt dominerande.

Författaren har detaljanalyserat Gillbergs uppgifter över det område som redovisas på kartan på föregående sida, samma område som också omfattar nästan samtliga skånska runstenar. I analysen har mängden adelsgoods i samtliga byar ställt mot mängden skatte- och kronoegendomar i samma byar. "Kyrko"- och "Annex"-egendomarna har inte inräknats men dessa representerar ett närmast försvinnande antal egendomar i jämförelse med de övriga. Även om detta således kan ge ett visst missvisande resultat påverkar det inte nämnvärt den översiktliga kartbild över ägostrukturen vid mitten av 1700-talet som framträder på kartan.²⁹

Den vid analysen framkomna kartbilden ger en mycket tydlig bild över var vi har adelsmänna/herremannaskapets dominans i södra Skåne. På kartan finns varje by markerade med en färg som svarar till hur stor procentuell andel adelsgodset motsvarar i just den byn. Ju svartare färg desto mer adelsdominans. Generellt brukar man ange bilden av södra Skånes backlandskap innanför kustslätterna som adelns marker. Detta motsägs inte av kartbilden. Visserligen verkar det saknas markeringar i det inre av back-/skogslandskapet men detta är lite missvisande. Här finns i stället för byar en mängd torp som i princip samtliga ligger under adeln. Dessa är inte medtagna vid kartanalysen.

Kartbilden visar tydligt på en betydligt mindre andel adelsgårdar i slättområdena utmed kusterna men med ett undantag; situationen utmed sydkusten någon mil öster om Trelleborg fram till Ystads-

området. Här når adelns dominans ända fram till Östersjön. Det är tydligt hur detta geografiska område också överensstämmer med runstenarnas placering, markerade med gula stjärnor på kartan, sid. 29. Den täta förekomsten av runstenar i just detta relativt begränsade södra område kopplat till att adelsintresset här når ut till havet skiljer sig från det andra runstensområdet i Lundaområdet. Detta konstaterande förstärks om man lägger in de runstenar som är resta över en *"dreng"* eller en *"thegn"*. Dessa titlar markerar ju män som innehaft en högre status i vikingasamhället där *"thegnen"* troligtvis har stått kungen nära. På kartan nedan har alla skånska runstenar med dessa titlar lagts in.

"Thegn"-stenarna är på kartan svartmarkerade, *"dreng"*-stenarna rödmarkerade. Här är det ingen tvekan om att det södra runstensområdet representerar ett vikingatida maktområde i Skåne. Samtliga *"thegn"*-stenar i Skåne, inte mindre än fem stycken, finns utmed sydkusten. Men kartan visar också att vi i just detta område finner nästan samtliga *"dreng"*-stenar. Vi måste alltså här ha haft en väldig maktkoncentration för tusen år sedan.

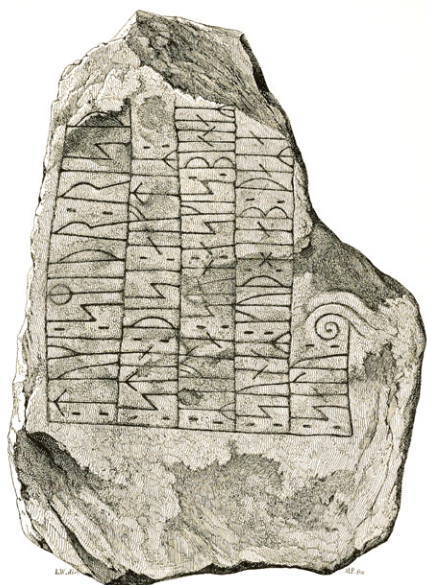
Med rött är på kartan markerad de skånska häradsgänserna vilka menas gå tillbaka till slutet av vikingatiden. Det framgår tydligt att *"thegn"*- och *"dreng"*-stenar är koncentrerade till de två häraderna Ljunitz (A) och Herresta (B) vilka också är bland de minsta i hela Skåne. På kartan har också angetts den tidigmedeltida kyrkotätheten. Kännetecknande för dessa två häradar är att ansamlingen tidiga kyrkor är relativt lågt vilket också bör indikera att områdena inte tillhört de tätast befolkade för tusen år sedan. För att vara ett troligt maktcentra kan man alltså våga ställa sig frågan om vad denna sociala position i ett till synes utmarksområde egentligen utgått från?

Kända personer på skånska runstenar

Finns det då mer kännedom om några av de personer som omtalas på de skånska runstenarna än bara kortfattiga runstenstexter? I tidigare forskning har svaret på detta varit nekande. Med upptäckten av den ovan omtalade krönikan *"Gesta Wulinensis"* stiger emellertid några personer fram samtidigt som den tidigare helt okända politiska historien i Skåne under 900-talets senare hälft, vilken redovisats ovan, öppnar upp sig på ett unikt sätt. Plötsligt möter vi i en samtida nedtecknare, prästen Avico, bilder från det dåtida skånska samhället. Vi får också en djupare förståelse av den dåtida makteliten, både av kungliga personer och de som stått dessa nära. Om detta kände man tidigare intet. Några av dessa personer som omtalas i handskriften möter vi också i runstenstexterna. Plötsligt blir de i sten inhuggna texterna historiska dokument på ett helt annat sätt än enbart som minnesmärken över anonyma personer. Nedan kommer de personer att lyftas fram som på detta sätt nu stiger fram ur historiens dimmor.

Björn Jarls släkt

Genom *"Gesta Wulinensis"* får vi kunskap om den högsta makten i Skåne redan före året 964. Detta år erövrades nämligen Skåne, troligtvis den västra och den södra delen av landskapet, av kung Gorms sonson *"Guldharald"*. Den som då fick avträda makten var Björn Jarl. Avsättningen bör trots allt ha gått relativt fredligt till eftersom samme Björn Jarl överlevt skiftet. Efter det att *"Guldharald"* blivit avrättad år 970 tillät nämligen den nye skånske lydkungen Toke Gormson, lil-

Runstenen vid Grensten är rest år 981 över en skånsk storman. Bild från Wimmer 1904-1905.

lebror till Harald Blåtand, att Björn år 976 inträdde som *”palatin”*, dvs. kunglig ämbetsman.

Genom uppgifterna i krönikan *”Gesta Wulinensis”* blir Björn Jarls släkt tydlig. Han hade en son Asgeir som i sin tur hade fyra söner: Rifling, Ulv (Olv), Otir och Turgis. Samtliga dessa är också omtalade på runstenar. Rifling finner vi i krönikans text under året 981 då han stupade i ett slag i *”Jutland”*. Han ingick då i en här där han tillsammans med Toke Gormson kämpade mot jarlen *”Lefs”* släktingar vilka återigen gjort uppror mot Harald Blåtand. Redan året 963 hade nämligen Harald Blåtand haft problem med denne jarl från Nordjylland. Kungen organiserade då:

”en väpnad expedition till norra ”Jutlandii” (Jylland) för att straffa rebellerna som under ledning av Jarl Lef väckte ett uppror för att dra sig tillbaka från trohetseden till den kungliga myndigheten.”

Året 981 var det åter uppror i norra Jylland. Det är väl troligt att ett slag mellan Harald och Lefs släktingar då stått i närheten av Grensten kyrka. Det var ju här som runstenen efter den fallne Rifling restes. Texten på stenen lyder:

”÷ tuki ÷ smiþr ÷ risþ × ÷ stin ÷ þisi ÷ aiftiR ÷ ÷ Rifla ÷ sun ÷ askis ÷ bianaR ÷ sunaR ÷ kuþ ÷ hiab ÷ þaRa ÷ salu ÷”.

En översättning skulle bli:

”Toke Smed reste denna sten efter Rifla, son av Askis (Asgeir), Björns son. Gud hjälpe deras själ.”

Asgeirs övriga söner ”Olv”, ”Otir” och ”Turgis” omtalas på den s.k. *”Lundagårdsstenen”* som i dag står inne på Universitetsbiblioteket i Lund. Denna mycket höga run- och bildsten fanns fram till år 1693

inmurad i ruinen efter Allhelgonakyrkan som låg på samma plats som dagens bibliotek.³⁰

På runstenen är avbildad två s.k. ”mask”-figurer samt två bilder av ”det stora djuret”; bilder som i tid svarar väl till slutet av 900-talet. Texten lyder:

”+ þu(r)[kisl ÷ sun ÷ i]sgis ÷ biarnaR ÷ sunaR ÷ rispi ÷ sti[nã ÷ pisi] ÷ (u)(f)tiR ÷ bruþr + sinã ÷ baþa ÷ ulaf ÷ uk ÷ utar ÷ lanmitr ÷ kuþa +”

En översättning skulle bli:

”*Turgis, (son av E)sgis, Björns son, reste sten denna efter sina bröder båda, Olof och Otar, landmän goda*”.³¹

Som segrare i slaget vid Halör år 984 hade Toke Gormson blivit av med sin rival Björn Jarl som regent över Skåne. Han nöjde sig inte med detta. Nu skulle i stort sett hela Björns släkt utplånas:

”*Tukka beordrade att alla manliga ättlingar till Bjurn skulle dödas eller berövas sin manlighet (kastreras), så att ingen från deras släkt någonsin skulle kunna göra anspråk på makten över Sconviues land. Inte ens de unga bröderna Olv och Ottir skonades fastän de aldrig tagit upp svärdet mot Tucca. Endast deras yngre bror, kallad Turgis, som var son till Asgeir, son till Bjurn, skonades.*”

Här redovisas alltså Björn Jarls familj och närmare släkterelationer. Tidigare hade man ingen alls kunskap om detta. Faktiskt var det så att man inte ens kände till Björn Jarl mer än enbart hans namn. Enligt Saxo Grammaticus ca 1190 var Turgis (Torgils) far en person som hette Björn. En anglosaxisk krönika av Florence av Worcester ca 1100 berättar att Torgils far hette Björn (latin: ”*Ursius*”). Detta var det enda man trodde sig veta och där man dessutom menat att Björn alltså varit Torgils far. Han har ju i stället varit farfar till Torgils. Om släktleden efter Torgils var man däremot bekant med. Hans son Ulf blev jarl av England och som också jarl av Danmark gifte Ulf sig sedan med kung Knut den stores syster Estrid. Dessa två var barn till Sven Tveskägg. Estrids och Ulfs son Sven Estridsen blev år 1047 kung i Danmark och därmed stamfar till medeltidens danska kungar.³²

Den höga runstenen som nu står i Universitetsbiblioteket i Lund är huggen efter år 984 då de omtalade Olof och Otar blev dödade av Toke Gormson.

En intressant notering när det gäller runstenstexterna från Lund och Jylland är att i den tryckta litteraturen om dessa stenar anges Björn Jarls son som *"Esge"*. Av translittereringen av runstenstexternas ursprungsord *"askis"* och *"i|sgis"* har transkriptionen blivit *"Æsgis"* för att sedan översättas till *"Esge"*. *"Gesta Wulinensis"* omtalar emellertid honom konsekvent som *"Asgeir"* vilken namnform inte förekommer varken i den äldre och den yngre tryckta litteratur som handlar om stenen. Åter ett exempel på krönikans trovärdighet. Det vore helt ologiskt om man vid en förfälskning skulle ha ändrat personnamn till något som inte tidigare varit känt.

Varför skonades då den yngste sonen *"Turgis"* i brödraskaran? Förklaringen ges i krönikan:

"Den unge pojken var 8 år och hans mor var dotter till Miscos bror, så Tukka lät inte ett hårstrå falla från hans huvud. Han sändes därför till Sibir Jarl för att där undervisas i läror och seder och även för att vörda och hedra sina välgörare."

I *"Gesta Wulinensis"* berättas om hur Mieszko, härskare i Polen fram till sin död år 992, var nära bekant med det danska kungahuset och Harald Blåtand. Vem Mieszkos bror var vet vi inte men här framgår att dennes dotter var *"Turgis"* mor. Uppenbart har hon inte varit mor till de övriga bröderna eftersom dessa kunde dödas.

Ulf Glibirsson och Tullstorpsstenen

Denna sten fanns tidigare inmurad i Tullstorps medeltida kyrkans sydvägg men uttogs när den nya kyrkan byggdes vid mitten av 1800-talet. Genom sin vackra disposition med *"det stora djuret"* och ett skepp har runstenen ofta klassats som en av de vackraste i Skåne. Vid översättning av den korta runtexten har man tolkat en av stenresarnas namn till *"Klibir"*, vilket

Worms på 1600-talet återgivit bild av Tullstorpsstenen.

Tullstorpstenens verkliga utseende.

också hos någon blivit tolkat som *"Klibbe"*. Bokstaven "k" och "g" är emellertid samma i runalfabetet. Texten lyder:

× klibiR × auk × osa × risþu × kuml × þusi × uftiR × ulf +
vilket i översättning blir:

"Glibir och Åsa reste kummel dessa efter Ulf"

Exakt var stenen ursprungligen stått vet man inte. Då den är mycket stor, tung och otymplig är det kanske troligt att den stått nära den tidiga träkyrka som måste ha funnits här, föregångaren till den

medeltida kyrkan. Ulf var nämligen med stor sannolikhet kristen. Genom "Gesta Wulinensis" vet vi nu att det var Ulf Glibirsson som råkade såra Harald Blåtand vid Roskilde år 983:

"Wulf (Ulf) kunde inte motstå att hämnas de orättvisor som tillfogats honom av en av kung Haralds allierade och hetsad av Tukke lurade han på sin motståndare i bakhåll.

... Medan stackaren försökte hämnas på sin motståndare råkade han istället träffa kungen med en pil i undersidan av låret precis vid knäet, vilket nästan kostade kungen livet då nästan allt blod strömmade från hans kropp.

Kungen räddades av vår broder Poppone, som tog de glödande kolen i sina händer och brände såret på kungen, som han lärt sig av bröderna till munkarna i Frankorum, som utbildats i medicinsk konst och vård av sår orsakade av svärd, pil, spjut eller yxa. Vid den tidpunkten var jag redo att ge absolution till kungen, men hans själ återvände till honom och plötsligt fick han liv, som om ingen någonsin hade skadat honom.

Wulf, som flydde ovetandes om att ha skadat den älskvärde kungen Harald, återvände nästa morgon när han fick kännedom om sitt misstag. Då vädjade han om en snabb barmhärtig död. Kungen uppfyllde emellertid inte den olyckliges önskningar och överlämnade honom i Zveins (Sven Tveskäggs) tjänst så länge han (Ulf) var i livet."

Inför striden vid Halör året 984 finner vi emellertid Ulf i Toke Gormsons härskara och här stupar han. Vid denna tid förelåg uppenbart fiendskap mellan Toke och hans brorson Sven Tveskäg. Varför Ulf då hamnat i Tokes sällskap vet vi inte.

Den fromme Tumar i Baldringe

I den uppräknings av stupade vilka slagits på Toke Gormsons sida vid Halör år 984 omtalas att Toke:

"förlorade många värdiga män, och bland dem var den fromme Tumar, son till Frydir Jarl, herre i Baldringi, som var svärson till Bjurn Jarl, Wulf son till Gilbir (Glibir), Thursti son till Otis, Busi son till Asura, Hokun och Umurn, söner till Brodir samt rid-daren Berengarius".

Baldringestenen.
Foto: Jorchr. Wikimedia.

Förutom Wulf och Tumar känner vi tyvärr inte övriga stupade från de skånska runstenarna.

Runstenen över Tumar (Dr 294) befann sig i slutet av 1600-talet i Baldringe kyrkogårdsmur men försvann och återfanns år 1885 delvis övertäckt av kalk i det västra kyrkogårdsdiket. Texten lyder:

÷ þurkisl × sati × kubl × þau-
si × aftiR × tuma × sban ÷
÷ frupaR ' sun × faþur × sin
÷ harþa ÷ kuþan ÷ ÷ þikn

I översättning blir detta:

"Turgisl satte kumler dessa efter Toma Span (spåman), Frödar son, fader sin, en mycket god thegn."

Tumar var en *"thegn"*, alltså en som stod högt i kunglig gunst. Så måste också hans far ha gjort. Fadern Frödar omtalas nämligen i texten i *"Gesta Wulinensis"* ovan som *"Frydir Jarl, herre i Baldringi"*. Att man även kopplar ihop en av dem som svärson till Skånes kung Björn Jarl talar också om för oss att vi här har en under 900-talet ytterst betydelsefull skånsk släkt. Det kan också vara möjligt att den *"Turgisl"* som reste stenen har varit samme som omtalas på Lundastenen och som skonades av Toke Gormson. Dennes mor var ju dotter till den polske kungen Mieszkos bror.

Toke Gormson, kyrkobyggare i Lund

I Köpenhamn finns i ett av biskopsgårdens hus en inmurad runsten som kommer från Lund. År 1829 skänkte nämligen biskop Faxe i Lund denna runsten till sin vän biskop Münter i Köpenhamn. Stenen hade på 1700-talet påträffats i ett stengärde inne i Lund. Den del av texten som är bevarad lyder:

tuki ; let ; kirkiu ; kirua; auk ; ...

Tokes sten i Köpenhamn. Foto: <https://samlinger.natmus.dk/dmr/aset/181093>
Roberto Fortuna, Nationalmuseet, Danmark/CC BY-SA 4.0.

vilket i översättning blir:

"Tuki lät kyrkan göra och ..."

Troligtvis kan denna runsten genom texten i *"Gesta Wulinensis"* nu kopplas samman med en historisk händelse. Som det berättats om tidigare blev Harald Blåtands lillebror Toke år 971 ny lydkung i Skåne efter sin brorson *"Guldharald"*. Året 974 attackerades Lundaområdet av Håkon Jarl. Under attacken lovade Toke att om de överlevde skulle han uppföra en kyrka i Lund. I Lund fanns då redan en träkyrka. Denna omtalas år 977 ha varit byggd *"redan under Haralds livstid, den Harald som var son till Konut"* (alltså *"Guldharald"*, härskare i Skåne mellan åren 964-970).³³ Denna kyrka var S:t Clemens kyrka.

Den kyrka som Toke byggde på 970-talet blev enligt kröniketexten uppenbart högtidligt invigd:

"För att döpa detta hedniska folk och för att få hjälp från himlen att utföra denna ädla gärning, valdes den helige Johannes Döparen till beskyddare av Vår Herres tempel, och enligt ärke-

biskopens vilja tre bröder från biskopsrådet i Hamburgensis, vars namn jag inte minns, som sändes till Lyntarumn för att sprida Guds ord. Bland dem fanns en nära släkting till den ärevördiga Mathilde, abbedissa i klostret i Quedlinburg, kejsarens dotter, och de åtföljdes på sin resa av talrika tjänare och även tre värdiga rid-dare av Thornburg.”

Allt talar för att denna kyrka som nu uppfördes var föregångaren till den nuvarande domkyrkan. Strax norr om domkyrkan har nämligen påträffats kristna gravar som årsringsdaterats till runt år 979. I ”Gesta Wulinensis” berättar dessutom prästen Avico att det var han som helgade hörnstenen till den nya kyrkan på vilken sten det var ristat att det var Toke som byggt kyrkan.³⁴

Vid denna tid fanns uppenbart fortfarande hedniska krafter kvar i Lund vilket framgår av krönikans kommentar till detta kyrkbygge:

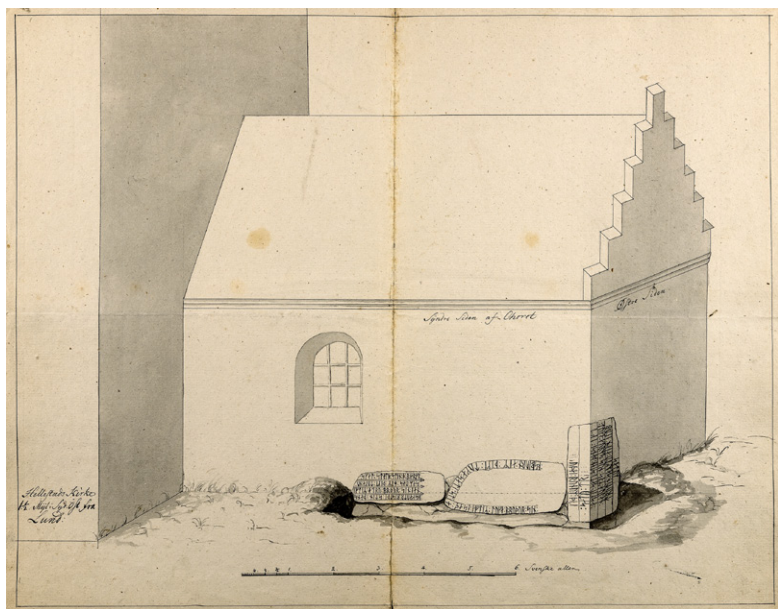
”Samtidigt blev de bröder som vaktade templet i Lyntarumn mot otrogna dock grymt trakasserade och offrade slutligen sina liv åt tron. Prins Tuca straffade de skyldiga hårt och lät omgående bygga upp det förstörda templet.”

Toke Gormson och Torna Hällestad

Tre runstenar är i dag inmurade i Torna Hällestadskyrka öster om Dalby. Stenarna upptäcktes av prosten Sven Knudsen år 1668. Alla stenarna fanns då i kyrkogårdsmuren. Senare har de blivit inmurade i kyrkans östra delar. Lars Magnar Enoksen har sammanfattat historien om stenarna på detta sätt:

*”Den vackra lakoniska vikingapoesin som inskrifterna innehåller och den rika informationen de ger om de vikingatida brödraskapens livssyn och uppbyggnad, har gjort att denna runstensgrupp är en av de mest omskrivna inom den runologiska litteraturen.”*³⁵

Runstenarna i Torna Hällestad kyrka fanns före nybyggnaden av koret i det medeltida korets sydmur som bilden från Collectio Rönbeckiana visar.

Trots den omfattande textmassan har många frågetecken funnits om texternas innehåll. Inte minst om vem huvudpersonen har varit. De tre stentexterna berättar följande:

”Eskil satte sten denna efter Toke, sin hulda drott. Han flydde inte vid Uppsala. Satte drängar efter sin broder stenen på högen, fast med runor. De gick Gorms Toke närmast.”

”Asgot reste denna sten efter Ärre, sin broder. Men han var Tokes hirdman. Nu ska stenen stå på högen.”

”Esbern, Tokes hirdman, satte sten denna efter Toke, sin (vapen)broder.”

Man har tidigt menat att Toke Gormson varit en skånsk hövding. Den danske forskaren Ludvig Wimmer framförde emellertid tidigt teorin att Hällestadsstenarnas Toke Gormsson varit en i övrigt okänd son till Gorm den gamle och bror till kung Harald. Lis Jacobsen ansåg däremot att detta var fel. Hon daterade i stället Hällestadsstenarna till 1000-talet och ansåg det uteslutet att det var frågan om det

berömda slaget vid Fyrisvallarna i Uppland vars historiska bakgrund hon dessutom starkt betvivlade.³⁶ *"Gesta Wulinensis"* har emellertid en utförlig skildring av slaget vilket skedde år 986. Hällestadsstenarnas utsago vilar således numera på en säker bakgrund.³⁷

Sibir Fultarson och Karlevistenen

Ytterligare en person som tidigare varit helt okänd annat än i en kryptisk text på en runsten möter oss också i *"Gesta Wulinensis"*. Det gäller mannen som det berättas om på runstenen vid Karlevi på Ölands västra strand.

Sibir Fultarson hade av den sårade Harald Blåtand år 983 blivit utsedd som lydkung över Jylland och Själland. Han var gift med Haralds dotter Estrid. När Toke Gormson drog till Uppsala år 986 följde Sibir honom med en flotta av krigsskepp från Själland. En osämja uppstod dock i det danska lägret innan slaget vid Uppsala och joms-vikingarna och Sibir avseglade. *"Gesta Wulinensis"* berättar att det sedan på hemväg uppstod en kraftkamp mellan dessa två styrkor och då dödades Sibir.

Karlevistenen står vid Ölands sydvästra strand.

Sibir Fultarsons män har begravt honom på Ölands öde strand. En teckning från 1600-talet visar att stenen stått tillsammans med två gravhögar vilka nu tyvärr är bortodlade. Runorna är huggna i samma stil som på danska runstenar och den döde omtalas som *"Sibi den vise"* eller *"Sibi den gode"*. En del av runtexten lyder:

"Sten denne blev satt efter Sibi den vise, Foltars son, men hans följe satte på ön (detta minnesmärke)."

Den fortsatta runtexten är till skillnad från nästan alla andra runstenar från slutet av 900-talet skriven som en så kallad *"skal-devers"*, något som man endast tillägnade betydande personer. Här är det dessutom frågan om ett så kallat *"drottqvätt"*. Som ordet *"drott"* antyder användes denna skrivstil vid hyllning av en *"drott"*, dvs. en härskare. Texten slutar med denna hyllning till den döde att:

"Aldrig mer skall en rättrådigare, kampstark 'Vagn-Vidur' på sjökonungens väldiga mark råda över land i Danmark."

Tidsbestämning

Genom uppgifterna i *"Gesta Wulinensis"* kan vi, som omtalats ovan, inte endast få mer information om ett antal män vars namn finns på runstenarna utan också när de dog. Rimligtvis ligger dödsåret också nära den tid då respektive sten restes. Rifling, sonson till Skånes härskare Björn Jarl, stupade år 981 i norra Jylland. Hans två bröder Olof (Ulv) och Ottar dödades direkt efter slaget vid Halör år 984. Ulf, Glibirs son, föll i samma slag, så gjorde också Tumar, son till Frydir Jarl. Toke, Gorms son, föll i slaget vid Uppsala år 986. Sibir Fultarson dog år 986 på hemresa från Uppsala.

Intet av detta visste man tidigare i forskningen om runstenarna. Samtliga dessa runstenar finns i gruppen "efter Jelling". Innan man hade någon som helst datering att luta sig till satte man denna period till ca 1000 (alternativt slutet av 900-talet) fram till ca 1050. Nu pekar samtliga ovan relaterade daterbara stenar till 970- och 980-talen. Det faktum att stenarna under denna period är resta inom klart avgränsade lokala områden tyder också på att vi ska placera in hela gruppen i detta tidsintervall, alltså en trolig periodlängd under knappt tre decennier i slutet av 900-talet.

Ett sydsåkånskt maktcentra

En indikation på ett stormannaintresse utmed Skånes sydkust kan arkeologiskt tidsbeståmmas till redan under romersk jårnålder, 300-400-talen, och framåt. Flera fynd av dyrbara föremål har påträffats, speciellt i området kring Dybäck och nårliggande Hôte direkt invid kusten. I en kvinnograv påträffades ett påkostat halsband av flera rader med pärlor av glas och bårnsten, fyra fibulor och en brosch. Från Toftbög ca tre kilometer in från kusten har gjorts fynd av glasbågere och keramik från romersk jårnålder. Tre guldbrakteater har också påträffats i Dybåcksområdet.³⁸

Från den sena vikingatiden har hittats två praktsvård från samma område. Svården är mycket påkostade med guld och rik ornamentik. Man har menat att de är tillverkade på de engelska öarna men osåkerhet råder. Det kan också vara frågan om inhemska arbeten.³⁹

Trots lösfynd eller arkeologiskt framgrävda föremål är osåkerheten alltid stor når det gäller att t.ex. forstå ett områdes sociala status. Arkeologiska fynd ger ju inte en heltäckande bild, endast små "titt-

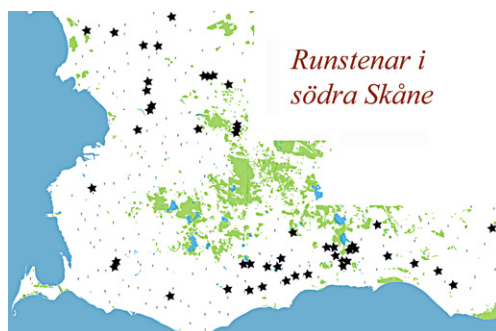
hål" i ett ofta stort geografiskt område. Det är dock ingen tvekan om att det t.ex. i Dybecksområdet måste ha funnits betydelsefulla familjer under i varje fall delar av jårnåldern. De två svården indikerar att detta också varit fallet så sent som under slutet av vikingatiden.

Med detta sagt är studiet av runstenarna av mycket stort intresse för att komplettera en arkeologisk "punkt-bild". Åven om det givetvis har försvunnit en del runstenar visar förekomsten av dessa i Skåne, koncentrerade till endast två begrånsade områden, att vi här har en tämligen sårer bild av kållmaterialets ursprungliga omfång. Den geogra-

Praktsvård från sen vikingatid. Lösfynd från Dybeck, Östra Vemmenbög. Foto: Historiska Museet, Stockholm.

fiska fördelningen av runstenarna i Skåne under en troligtvis kort period i slutet av 900-talet väcker därför en del intressanta frågor. Att det finns en ansamling av runstenar i Lundaområdet torde ha att göra med staden Lunds politiska betydelse. Området ”vän-der” ju sig mot övriga Danmark och det är logiskt att denna del

av Skåne varit viktigt att behärska för ledningen hos danerna. Samtidigt kan man se att det finns en rad med runstenar i området norr om Lund utmed Kävlingeåns norra sida. Detta kan ha samröre med skeppsfartens betydelse. Att ån har haft stor betydelse utläses också av den stora handelsplatsen vid Löddeköpinge men också av den tidiga hamnanläggningen utanför åns mynning, ”Lödde kar”.

Fäster vi blickarna på den andra stora koncentrationen av runstenar, den utmed sydkusten, ser vi att runstenarna finns några kilometer in från kusten. Bilden överensstämmer med var vi har de äldsta byarna vilka medvetet varit placerade på ett visst avstånd från havsstranden. Författaren tillsammans med Björn Jacobsen har i en längre analys för svenska Riksantikvarieämbetet redovisat bl.a. detta.⁴⁰ Bilden kan eventuellt tolkas så att vid tidpunkten för de senvikingatida byarnas tillkomst i Skånes södra och sydvästra del var strandområdena osäkra. Genom att förlägga den fasta bebyggelsen en bit från stranden minskade risken för överraskande överfall från havet.

Detta förklarar dock inte det faktum att runstenarna endast finns placerade utmed en speciell sträcka av den skånska sydkusten. Genom författarens analys över adelskapets ägor i södra Skåne har det påvisats att dessa ägor normalt inte har nått ut till kusten. Undantaget är emellertid just det område utmed sydkusten där vi har runstensansamlingen. Författaren är medveten om att det föreligger en stor tidsskillnad mellan analysens material från år 1765 och den sena vikingatiden men en kontroll av situationen vid mitten av 1500-talet för ett begränsat men större avsnitt, Skytts härad, visar på endast små förändringar av bilden vilket ökar sannolikheten för att vi just här vid

detta kustavsnitt tidigt haft ett betydande stormannaintresse riktat mot havet.

Detta stöds också av den sociala nivå som runstenarna i just detta område visar. Här finns nämligen i stort alla Skånes *"thegnar"* och *"drengrar"* samlade och här finns en jarl med familjekopplingar direkt till Skånes härskare före år 964, Björn Jarl. Vid ett första påseende kan det tyckas märkligt att i detta till synes perifera område i danernas rike hitta denna sociala gruppering. Att Öresundsområdet varit viktigt torde vara en självklarhet. Här fanns t.ex. tidigt det hedniska maktcentrat Uppåkra som efterföljdes av den tidigkristna stadsbildningen i Lund. Här har viktiga kontakter säkert gått västerut. Men när vi talar om Skåne finns också en annan kommunikationsriktning som måste ha varit viktig; den sydliga över Östersjön.

I den danska vikingaforskningen var länge fokus lagd på de historiska kontakterna med Västeuropa. Detta var helt naturligt eftersom merparten av det bevarade källmaterialet som rör den äldre danska historien utgått från skrivna källor som berättade om speciellt västra Danmark. Efter andra världskriget kom dessutom det sov-

Två av de sydsånska "thegn"-stenarna. Överst är det Östra Herrestadstenen med texten: "Broder och Toke reste sten denna efter Fradulf, fader sin, (en) mycket förträfflig thegn."

Nederst Södra Villiestenen med texten: "Kata gjorde kumler dessa efter Sven, Ballögs son, bonde sin. Han var (av) thegnerna (den) främste." Bild från Wimmer 1904-1905.

jetstyrda Östeuropa att bli en tämligen vit fläck på forskningskartan. Under senare decennier har emellertid denna bild förändras och de slaviska områdena söder om Östersjön har kommit mer i fokus. Med upptäckten av texten till *"Gesta Wulinensis"* och dess innehåll har detta i allra högsta grad visat inte minst Polens stora betydelse för Skandinavien för tusen år sedan.

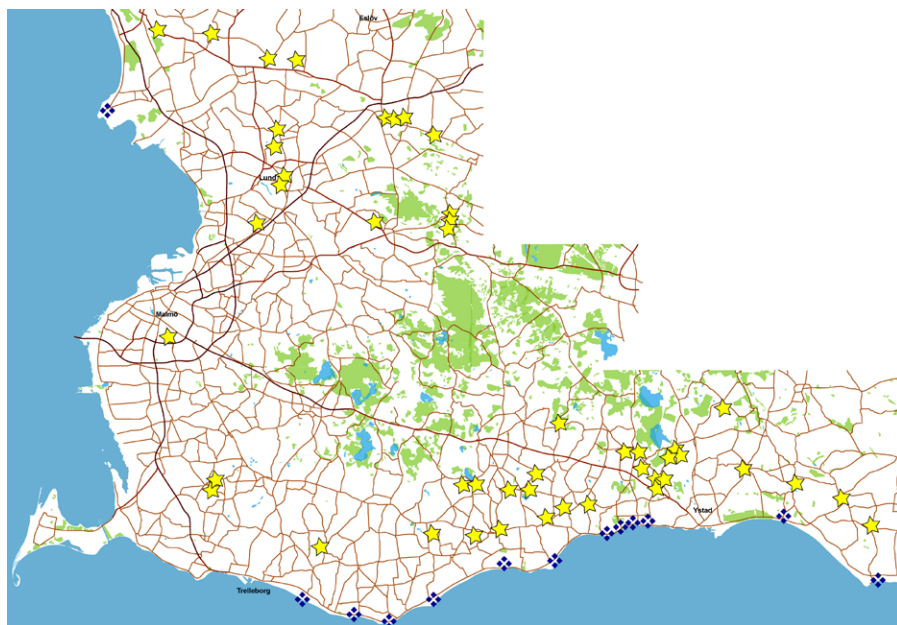
När vi nu kunnat lokalisera ett troligt maktcentra till den skånska sydkusten under sen vikingatid är det självklart att koppla detta till just området söder om Östersjön. För att beskriva kontakterna under sen vikingatid mellan dessa områden passar ett arkeologiskt fynd väl in i den bilden. År 1988 genomfördes en forskningsutgrävning på Mölleholmen i Ellestadssjön, belägen mitt i området av "thegn"-stenarna. Holmen hade under vikingatiden haft en begränsad yta på ca 60 x 30 meter. Över hela ytan påträffades vikingatida keramik. Även om inga direkta huslämningar kunde lokaliseras visade bitar av bränd lerklining att sådana funnits. Keramiken var av en typ som kallas "vendiskt" svartgods eller "Östersjökeramik". Typen förekommer på slaviskt område söder om Östersjön men introducerades under slutet av vikingatiden också på olika platser i Skandinavien. I Lund förekommer den t.ex. riklig. Vid utgrävningar av s.k. "grop-hus" från sen vikingatid i Malmö har författare själv grävt fram flera sådana kärl. Just keramiken från Mölleholmen är av en typ som daterar denna till den senare delen av vikingatiden. Ett mynt påträffades också, en s.k. "vendisk penning", präglad runt år 1000.⁴¹

Trots att endast ca 2 % av den totala keramikförande ytan grävdes påträffades på ön ett tjugotal kärl. Produktionen på platsen av denna slaviska keramik måste alltså ha varit omfattande. Varför denna produktion av keramik med troliga förlagor söder om Östersjön? Svaret kan vi aldrig få men det visar på nära kontakter över Östersjön vid samma tid som man i detta begränsade område nära sydkusten beslutat sig för att resa runstenar. En sten (Baldringestenen) är rest över en vars släkting var gift med en dotter till den polske kungens bror och en sten (Tullstorpstenen) över en som under lång tid tjänstgjort som jomsviking i Jomsborg invid Wolin.

För vikingatidens stormän har skeppet som transportmedel varit av avgörande betydelse. Inte minst måste detta ha påverkat handeln.

Större externa handelsutbyten har gått sjövägen. För maktcentret i södra Skåne måste helt enkelt skeppen spelat en mycket viktig roll. Men var fanns landningsplatserna för dessa?

Kusten utmed södra Skåne i det område som uppvisar den stora runstensansamlingen saknar större åmynningar. Undantag är de relativt begränsade vattenflödena Dybäcksån och Skivarpsån. Vi har alltså i stort inga tänkbara skyddade, mera primitiva ”hamn”-lägen. Skulle man då bara ha dragit upp sina många större skepp på sandstranden och låtit dem ligga där oskyddade från vädrets makter? Detta till skillnad från situationen längre norrut i Skandinavien. Här i norr finns nämligen i stora mängder lämningar efter s.k. ”naust”. Ett ”naust” var en uppbyggd stengrund till en primitivare byggnad dit skeppet speciellt under vinterhalvåret drogs in från stranden. Sådana lämningar finns emellertid inte i Sydskanavien. Detta behöver emellertid inte betyda att det inte funnits skyddsbyggnader även här. Det vore ju tämligen ologiskt att tänka sig att det endast var längre

Fiskelägena i södra Skåne år 1684. Dessa är koncentrerade till samma kustområde som runstenarna inåt landet vilka är markerade som gula stjärnor.

norrut i Skandinavien som man på detta sätt tog hand om sina skepp vintertid. Här i söder har vi emellertid namn som ”båtlänning” eller ”kås” som kan ha samma ursprung som ”naust”. Har sådana tidiga uppdragsplatser på dessa sandiga stränder i söder funnits, med enkla hus uppbyggda av enbart trä utan stengrunder, är det emellertid näst intill omöjligt att spåra dem arkeologiskt.

Kanske kan man utifrån en historisk företeelse utmed detta södra kustområde få en indikation på sådana tidiga ansamlingar av enkla skeppsskjul. Under 1600-talet är redovisat ett antal fiskelägen utmed den skånska sydkusten. Dessa, 12 till antalet, låg endast på en relativt begränsad kuststräcka. Ett av dessa fiskelägen är Abbekås där alltså namnet kan indikera en historia som går långt bak i tiden. Denna ”kås”- plats är känd i skriftligt material redan år 1536 som ”Abbekassz” och var då ett av dessa små fiskelägen vid Skånes sydkust.

Vad gäller dessa fiskelägen visar det sig att de ligger på exakt samma kustområde där runstensansamlingen finns längre in på land. Kan det kanske vara så att dessa fiskelägens föregångare varit just angoringsplatserna för runstenarnas stormäns vikingaskepp? Om det funnits en primitivare bebyggelse på dessa platser redan när det stora sillfisket kom i gång i samband med Hansan på 1100-talet skulle detta kunna förklara varför dessa tidiga fiskelägen finns koncentrerade på just bara denna kortare kuststräcka.

Varför resa en runsten?

En statusmarkering?

Klavs Randsborg uppehöll sig år 1980 mycket med att försöka analysera familje- och släktrrelationer samt status för de på de skånska stenarna angivna personerna.⁴² ”Efter Jelling”-gruppen karakteriserar nämligen ofta utifrån formeln ”NN gjorde detta monument över NN, sin”. Han koncentrerade sig på den södra skånska gruppens stenar och menade sig här kunna se skillnader mellan den västra och den östra delen när det gäller släktskap/vänskap:

”I väster har vi tio (kanske elva) döda bröder, ytterligare en manlig släkting som varken nämns som far eller son, två ”fäller” (kamrater) och en ensam make. I öster har vi fyra döda fäder och två makar. Denna uppdelning är konstigt med tanke på att

vi har att göra med ett samhälle av väletablerade markägare. En möjlig lösning är att männen i väster i detta södra område faktiskt kan ha varit gifta och kan till och med ha haft söner, men deras innehav inte fördes vidare till familjen i stort, bara till deras bröder. Det är tänkbart att männen från det västra delområdet inte ägde sin mark fria från restriktioner men betalade en slags hyra, eller snarare tjänst, förmodligen till kungen.”

Att dra sådana slutsatser av ett relativt begränsat textmaterial på runstenar är enligt min mening att vara alltför långt ute på svag is. Däremot är en av Randsborgs slutsatser värd att fästa lite mer uppmärksamhet kring. Han skriver:

”I öster i det södra skånska området har vi i en grupp av högrankade personer vars positioner och egendom är ärvda genom normala familjekanalerna och som troligtvis äger sin jord utan restriktioner.”

Som visats ovan har vi i detta östra område en samling av bofasta med titlar som sätter dem högt upp på listan av dåtida statusämbeten. Här finns alltså en grupp av de dåtida danernas högsta elit. Det torde vara självklart att dessa varit betydande jordägare. Detta aktualiserar ett påstående som man finner i nästan all runstenslitteratur nämligen att resa en runsten skulle kunna vara att man ville markera sin rätt till ett markområde. Men kan verkligen resandet av i varje fall de danska runstenarna ha haft att göra med hävdande av ägorätt?

Om att äga jord

Redan tidigt i litteraturen som rör tydningen av runstenar och deras texter möter man förklaringen att man reste runstenar för att markera innehavet av jord. Om vi tittar på det danska materialet och då speciellt det skånska kan emellertid denna tolkning kraftigt ifrågasättas. Visserligen måste man utgå från att den eller de som reste en minnessten på något sätt har haft rätt att kunna placera denna sten eller stenar på en speciell plats – men vad säger detta om dåtida ägoförhållande? Om syftet skulle ha varit att vara tvungen att markera rätten till det lokala området bör detta betyda att man haft en kanske tveksam relation till någon eller några som motsatt sig detta. Att några sådana lokala förhållanden existerat har vi emellertid inga som

helst kunskaper om. Nog är det dessutom märkligt att om syftet med att resa en sten med inhuggen text skulle ha varit att markera rätten till lokal jordegendom borde man i stenens text klargjort detta. Detta framgår inte alls av textinnehållet på de skånska runstenarna. Nedan ges en lista på vad texterna på dessa stenar berättar om:

20 stenar är resta över namngiven far, bror eller måg.

11 stenar över död kamrat

8 stenar omtalar bara att någon rest sten över en annan person

6 stenar berättar om män som dött i stridshandlingar

4 stenar är resta av kvinna över sin namngivne man eller husbonde

3 stenar omtalar person/personer som dött utomlands

1 sten berättar att en man låtit bygga en bro

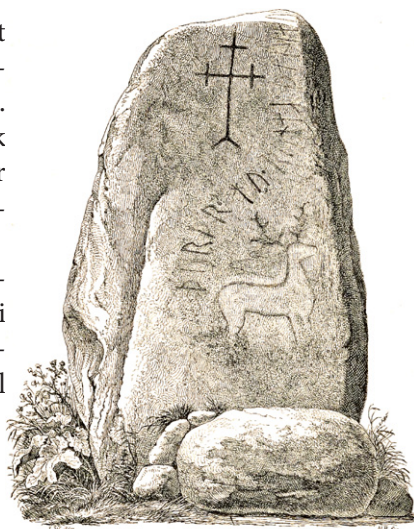
1 sten nämner att en man byggt en kyrka

1 sten omtalar att en man ägde Gusnava.

Av Skånes kända runstenar från sent 900-tal är det endast den sistnämnde i listan vars text talar om ett ägoförhållande av jord. Det ska dock noteras att det förutom denna runsten finns ytterligare en med berättelse om jordegendom. Denna, stenen i Hyby, är emellertid a-typisk till det övriga skånska runstensmaterialet i fråga om bildval, text och bilddisposition men också stens placering i ett perifert område. Dessutom är texten fragmentarisk och osäker. Författaren menar därför att denna sten kan tillhöra en helt annan tidsperiod än övriga runstenar.

Det är således endast en sten, Skårbysten, som kan komma ifråga i Skåne om man direkt genom textens utsago vill koppla en runtext till jordäggande. Texten lyder:

Hybystenen skiljer sig avsevärt från Skånes övriga runstenar. Bild från Wimmer 1904-1905.

”Kalfr och Autir de satte denna sten efter sin bror Tome, som ägde Gudissnapa”.

I detta fall är det tydligt att två bröder rest ett minnesmärke över en namngiven broder. Samtidigt omtalas att denne ägt en gård som faktiskt fortfarande i modern tid kan spåras då det måste äsyfta Gusnava gård i Skårby socken norr om Ystad. Frågan är dock om syftet med stenresningen varit att låta stenen vara närmast ett ägohandlingsdokument. Den första textdelen följer nämligen helt det på åtskilliga runstenar gängse språkbruket att stenen manifesterar ett minne av en död person och vem som rest den. I detta fall har texten kompletterats med ett tillägg var den döde hörde hemma. Har verkligen detta tillägg varit huvudsyftet med stenresningen? Jag tror det inte.

Författaren har i tidigare publicering tagit upp frågan om det i stället kanske har varit den kristna religionen som kan ha varit en av de viktiga, bidragande orsakerna till runstensresningarna.⁴³

Den kristna religionen

Som visats ovan har resandet av runstenar i gruppen ”efter Jelling” inneburit att man i Skåne för i princip första gången börjar uppföra runstenar. Genom identifiering av några av de män som omtalas på stenarna kan denna nymodighet med stor sannolikhet placeras inom en relativt snäv tidsram under slutet av 900-talet. Samtidigt ger den nya kunskapen från krönikan ”*Gesta Wulinensis*” uppgifter om att det var i denna period som kristendomen via de styrande blev normgivande. Det är kanske utifrån detta perspektiv man bör kunna finna i varje fall en av förklaringarna på nymodigheten att resa en runsten.

Linn Lager har i sin doktorsavhandling år 2002 kunnat indela de svenska stenarna i olika grupper, såväl tidsmässigt som geografiskt.⁴⁴ Enligt henne har runstenarna i Danmark direkt samröre med stenar i Västergötland, Småland och sydvästra Östergötland. Dessa är resta under perioden ca 970 till ca 1000. Runstenar i nordöstra Östergötland, södra Södermanland och Öland bildar en speciell grupp och dessa stenar är resta under en period som börjar på 970-talet men sträcker sig in mot mitten av 1000-talet. Runstenarna i landskapen kring Mälaren bildar en tredje grupp. Dessa skiljer sig klart från de övriga genom sin sena tillkomsttid. Runstensresandet inleds

här med en blygsam start under början av 1000-talet för att nå sin höjdpunkt under andra hälften av samma århundrade och början av 1100-talet.

Denna datering av runstensresandet gör att man har underlag för tanken att runstenarna måste höra intimt samman med själva kristnandet av de olika bygderna. Med Danmark som bas skulle man alltså i runstenarna se missionsprocessens utveckling. Under slutet av 900-talet kan Västergötland, Småland och västra Östergötland ha kopplas samman med nära relationer till det danska kungavälde som skapades med början av Harald Blåtands regeringstid år 964. I dessa områden verkar också run-

stensristandet ha upphört vid samma tidpunkt som i Danmark. I Uppland startar emellertid vid denna senare tid en intensiv period av runstensresning. Detta sker samtidigt som missionärer här lägger grunden till kristendomens slutliga genombrott i detta område.

Vad var då meningen med att resa en runsten? Vad var det för någonting som man velat framhäva med förfärdigandet av ett fysiskt monument som skulle existera långt efter det att alla de personer var döda som omtalas på stenarna? En framträdande sak som kännetecknar alla dessa danska runstensinskrifter i "efter Jelling"-stilen är att man framhäver personnamnen. Varje sten har uppgifter om vem den döde var men också vilka som reste minnesmärket och ibland vem som högg runorna. Kan kanske en av de primära orsakerna i införandet av runstenar i Skåne under slutet av 900-talet ligga i just de olika personernas namn i relation till en inträffad dödssituation och den kristna tron?

En av stenarna i Hunnestadsmonumentet har denna stora kristna kors. Stenen står i dag på Kulturen i Lund.

Den fysiska handlingen som omvände en människa från hedning till kristen har varit själva dopet. Gud känner sin skara genom dopet och den namngivning som då skett. Den kristnes namn symboliserade alltså i sig självt den kristna tron. Redan från den äldsta kristna kyrkans tid vet vi att namn gavs vid dop. Så har också varit brukligt redan under missionstiden i Norden. I t.ex. den norske kungen Harald Hårfagers saga - kungen dog ca 940 - berättar Snorre Sturlasson att *"det var sed att vattenösa ädla människors barn och ge dem namn"*. Även om Snorre, som berättar detta, levde långt senare finns det ingen anledning att betvivla att namnet, dopet och den kristna tron intimt hängde samman redan under missionstiden.

Kännetecknande för nästan alla runstenar är att någon eller några levande genom stentexterna och med eget personnamn vill lovprisar någon som dött. I den kristna tron ansågs hågkomst och böner för den döde vara en handling som var viktig för både de levande och de döda. Redan den store kyrkoledaren, senare biskopen av Konstantinopel, Chrysostom, talade i början av 400-talet om att bevarandet och minnet av de dödas personnamn var det bästa sättet att undsätta dem i den s.k. skärselden. Skärselden var det stadium alla döda hade att passera innan han eller hon upptogs i Guds fulla nåd. Genom denna eld skulle alla de synder och förseelser som gjorts under livstiden brännas bort.

Redan för den äldsta kristna kyrkans män var således tanken på skärselden en ytterst påtaglig huvuddel av

Vallebergastenen har dels en kristen text, dels ett kristet kors. Texten lyder: "Sven och Torgot gjorde kumler dessa efter Manne och Svenne. Gud hjälpe själen deras väl, men de ligger i London." Bild från Wimmer 1904-1905.

den kristna ideologin. För att påverka och hjälpa den döde i skärselden blev det viktigt att denne innefattades i de levandes förböner och handlingar. Under 600-talet började man därför i Västeuropa att bilda speciella kristna broderskap för att vidmakthålla de dödas minnen genom just deras dopnamn. Under 800- och 900-talen nådde denna personnamnskult sin stora kulmen. Europas många kloster blev basen för denna lära om omsorgen om de döda och vården av personnamnen. Till dessa brödraskap anslöt sig inte bara kyrkans män utan även världsliga personer. I sammanslutningarna finner vi de högre samhällsinnevärdarna, både män och kvinnor. Med gåvor till de olika broderskapen försäkrade sig de levande medlemmarna om att få sina personnamn hågkomna genom kontinuerligt hållna förböner efter döden. Denna kristna rörelses betydelse ger sig bl.a. uttryck i att en mängd synoder, kyrkomöten, hölls under hela 800-talet där dessa broderskap spelade en framträdande roll.

Dessa broderskap fanns alltså över hela det kristna Europa. I England skapade t.ex. Orc, en god vän till den danske vikingakungen Knut den store, död året 1035, i Abbotesbury ett sådant brödraskap till minne av Gud och S:t Peter. Reglerna föreskrev att varje medlem vid annan medlems död skulle skänka en penny för uppräknandet av den dödes dopnamn vid de återkommande bönestunderna.

De nordiska missionärerna hämtades från kloster i norra Europa. Vad var det viktigaste budskapen som dessa missionärer hade att förmedla till hedningarna? För dessa predikare måste förkunnelsen om dopet och läran om den kristna själen efter döden ha varit de absolut mest spektakulära delarna i kristningsprocessen. Den gemensamma nämnaren för båda dessa delar var det personnamn man fått vid dopet och vilket man kunde åberopa för att mildra skärseldens våndor.

Genom att resa en runsten och noga ange namnet på både den döde och de som varit behjälpliga med stenens tillkomst, hugfäste man minnet av den hädangångne och gjorde på detta sätt en god kristen gärning. Samtidigt fick man genom sitt eget inristade personnamn en kredit inför den kommande skärselden. Själva runstensresningen skulle alltså t.ex. kunna jämföras med det kristna skicket att bygga bro. Jag ser också i detta skick kanske ett förstadie till det senare bruket av att införa mera betydelsefulla personer i s.k. "nekrologer" el-

ler ”anniversarier” i kyrkorna. När en välgörare till den kristna kyrkan dog antecknades hans eller hennes namn och dödsdag i en speciell bok.⁴⁵ Årligen läste man så mässor över de som dött där namnen varit viktiga att minnas. En sådan dödsbok, det s.k. ”*Necrologium Lundense*”, upprättades redan på 1080-talet vid Lunds domkyrka.

Många av runstenarna återanvändes under tidigt 1100-tal som byggnadsmaterial i de äldsta stenkyrkorna. Detta verkar ha varit en tämligen ologisk handling med tanke på att runstenarna rests av bygdens stormän kanske endast två-tre generationer tidigare. Rimligtvis måste minnet om den döde men också släkten ha levt kvar. Att då förstöra och förringa minnesstenarna verkar vara en huvudlös gärning. Kanske är emellertid inmurandet av stenarna i kyrkmurarna inte en så brutal handling som man lätt kan föreställa sig. Genom att använda de kristna runstenarna till fasta byggnadsdelar i bygdens heliga tempel hamnade dessa stenar med sina inhuggna dopnamn så att säga på rätt plats där de indirekt kunde innefattas i kyrkolivets dagliga själamässor.

Historiska aspekter på det skånska runstensmaterialet

Runstenarnas bilder

På flera av de skandinaviska runstenarna finns det bilder och ornament. Detta är dock mera vanligt bland de yngre svenska runstenarna men finns även i det äldre danska runstensmaterialet. Speciellt utmärkande är givetvis Harald Blåtands stora, monumentala sten i Jelling. Även Skåne kan uppvisa några kombinerade run- och bildstenar. Det s.k. Hunnestadmonumentet är ett sådant exempel. Bland motiven i det skånska materialet finns tre olika objekt: skepp, ”det stora djuret” och ”mask”-bilder. Dessa ska presenteras nedan.

Skeppsbilder

På några skånska runstenar har runtexten kompletterats med en bildframställning. Den vackra Tullstorpstenen har en djurbild men också ett avbildat skepp. Djuret är det s.k. ”*stora djuret*” med sina karaktéristiskt utformade spiraler mellan kropp och ben, sina spetsiga öron och sin svans försedd med tofsar. Under djuret finns skeppet

Förlagan till skeppet från Tullstorp verkar inte ha varit nordiskt.

och det är vid en närmare studie av detta man studsar till av förvåning. Skulle detta vara en bild av ett vikingaskepp?

Skeppet är visserligen försett med djurhuvuden i stäv och akter, styråran finns på sidan och det hänger en mängd runda sköldar utmed relingen. Det som däremot inte alls passar in på ett vikingaskepp är den mycket höga bordgången. Likaså det faktum att skeppet har en tydlig rammkonstruktion i både för och akter. Detta är en fullständig omöjlig konstruktion för de nordiska vikingaskeppen. Dessa var nämligen uppbyggda som relativt lätta konstruktioner. Skepp med ramm fordrade ytterst tunga skeppsskrov som gav tillräckligt med rörelseenergi för att rammen skulle krossa ett motståndarskepp.

Av alla forskare som arbetat med våra runstenar har jag inte funnit någon som undersökt detta förbluffande faktum att en vikingatida avbildning i Skåne visar en skeppstyp som nog inte har trafikerat farvattnen i Norden. När Lis Jacobsen och Erik Moltke kom ut med sitt stora samlingsverk över Danmarks runinskrifter år 1942 tog de t.ex. inte alls upp detta märkliga problem. Skeppet blev i stället för dessa forskare en symbol för dödsskeppet i den gamla hedniska trosföreställningen. Man jämförde med en runsten vid Ledberg kyrka i Östergötland som har både skepp- och figurframställning. Ledbergsstenen har allmänt tolkats som en bild av Ragnarök. Detta är den nordiska mytologins stora drama; under Ragnarök ska allt förgås. Dödsskeppet Nagelfar ska slita sig från sin förtöjning i dödsriket Hel

Skeppet i Ledberg har stora likheter med Tullstorpskeppet. Notera t.ex. den dubbla streckdragningen.

och segla ut för att delta i den sista stora striden mellan asar och jättar. Skeppet är makabert nog dessutom byggt av döda mäns naglar.⁴⁶ Att Ledbergsskeppet skulle ha med den hedniska döds kulten att göra motsägs emellertid tydligt av det stora, kristna kors som pryder en av stenens sidor.

Likheterna mellan Ledbergsstenen och Tullstorpsstenen är mycket stora trots att drygt fyrtio mil skiljer dem åt. Den höga bordläggningen, sköldarna och rammarna finns på båda stenarna. Skillnaden är att Östgötastenen har segel och att den saknar stävprydnader. Det som emellertid är avgörande när man talar om det mycket nära sammanhanget är de ytterst karakteristiska dubbelstrecken vid teckningen av båda skeppens konturer. Intressant är också att djurfiguren som står över skeppet på Tullstorpstenen även finns på samma plats på Ledbergsstenen. Ledbergsdjuret saknar dock den typiska spiralutformningen mellan kropp och ben och det är dessutom smidigare utformat. Det stora djuret med alla sina karakteristiska stildrag finns emellertid representerat på andra delar av Ledbergsstenen. Förutom djuret över skeppet har nämligen runristaren huggit in ytterligare tre djurbilder. Det större av dessa har direkta likheter med djuret på Tullstorpstenen. Här finns samma dubbelstrecksristning, samma ka-

rakteristiska toppiga öron och dessutom en identisk utformning av de bakåtriktade frambenens tassar. Här finns också antytt den för det stora djuret typiska spiralornamentiken mellan ben och kropp.⁴⁷

I Bösarps, endast en mil väster om Tullstorp, har påträffats fyra delar till en eller flera söndersprängda runstenar. Ett stenfragment visar en s.k. "mask"-bild, dvs. en avbildning av ett groteskt huvud. Denna stenbit påträffades året 1904 då den återanvändes vid ett brobygge. Stenen hade hämtats från en stengårdsgård i byn Södra Virestad. På samma plats påträffades fyra år senare det andra runstensfragmentet vid rensning av gårdsbrunnen. Detta fragment visar framtiden av ett skepp. Det tredje fragmentet är det enda som har runtext: *"Toke satte ..."*. Detta påträffades år 1914 i stengrunden till den närbelägna Ryllagården. Slutligen hittades den fjärde stendelen år 1937, inmurad i gårdens brunn.

Ett av runstensfragmenten från Bösarps visar alltså en del av en skeppsbild. Med förbluffande exakthet står vi här inför ytterligare en närmast koppelik bild av Tullstorphuskeppet och Ledbergskeppet. Stäven går upp i ett huvud som, liksom i Tullstorp, lämnar tre flätor utmed bordsidan. Runda sköldar hänger utmed relingen och en kraftig ramm avslutar skeppet framåt. Liksom Tullstorp och Ledberg är skeppets linjer utförda som dubbelristning.

En annan skånsk runsten med skeppsbild finner vi någon mil norr om Lund vid Holmby kyrka. År 1908 tog man ut en runsten som satt inmurad i kyrkans tornmur. Runstenen har en skeppsbild,

Two of the fragments from the runestone or runestones in Bösarps.

Skeppet i Holmby har en annan utformning än i Tullstorp men skeppsdelarna är de samma. Foto: HedningWikimedia. CC BY-SA 3.0.

tyvärr svårt vittrad. Av intresse är emellertid att skeppet är av samma typ som de jag omtalat ovan. Man kan tydligt se två kraftiga rammar, höga sidobord och två huvudprydda stävar med de över borden täckande flätorna. Detaljerna i speciellt mittpartiet är dock alltför utslätade för att kunna tolkas. Det råder emellertid ingen som helst tvivel om att vi här står inför samma skeppskonstruktion som på de tidigare, om än bilden är enklare tecknad.

Runstensraden går som en kanttext runt Holmbysten. De danska forskarna förvånade sig år 1942 över det enkla kors som är inristat i runraden mitt på stenen. Eftersom man var övertygad om att skeppet var en bild av den hedniska döds-kulten kom man dock fram till att *"denne mærkelige anbringelse kunde, i forbindelse med det store hedenske skib, tyde på, at korset var tilføjet."* Se här så lätt en lös forskarteori om en hednisk bild kan bli till en sanning! Man hade helt enkelt glömt bort att Ledbergstenen själv bär ett präktigt kristet kors varför det inte är märkligt att andra runstenar med samma typ av skeppsbilder också kan vara kristna.

Holmbyskeppet bildar en enklare variant av rammskeppet jämfört med Tullstorp, Ledberg och Bösarp. Det finns emellertid flera andra exempel på just denna enklare typ av rammskepp. Uppe i Östergötland, strax intill Ledberg vid Stratomtå en mil öster om Linköping, står en runsten med en nästan identisk runstensbild som Holmbyskeppet. Stratomtå rammskeppet har höga bordsidor, två kraftiga rammar och stävar som avslutas upptill i figurornamentik. Liksom Ledberg, och troligtvis också Holmby, har Stratomtåskeppet råsegl. Visst är detta märkligt, på mindre än två mils avstånd från varandra finns på den rika Östgötaslätten landskapets två enda skeppsbilder på runstenar, båda uppvisande ett skepp med rammar och båda med närmast identiska kopior i Skåne. Inga andra av de resterande femton skeppsbilderna på runstenar från det gamla Sverige är av denna skeppstyp.

Det stora djuret

Den mest berömda bilden av "*det stora djuret*" finns på kung Harald Blåtands stora runsten vid Jelling kyrka i Jylland. Stenen har tre slåta sidor varav den ena täcks av en bild av den korsfäste Kristus. En sida har endast runskrift medan det på den tredje sidan finns en ståtlig bild av det stora djuret. Djuret möter här besökaren med alla sina karakteristiska drag. De kraftiga benen går samman med kroppen i en typisk spiralornamentik, öronen är markerat spetsiga, ögonen kraftigt rundmarkerade, manen utmed halsens översida är kraftigt markerad och svansen avslutas med en tofs. Gapet är öppet.

I Skåne finns flera bilder av "*det stora djuret*". På Skårbystenen, som stod mindre än två mil från Tullstorp, täcker ett stort djur stens mittparti, se sid 18. Ivar Lindqvist noterar kortfattat att han haft problem med att exakt tyda runristarens utformning av djurets nos. Denna del av stenen är nämligen vittrad och även äldre forskare före honom har haft svårigheter.⁴⁸ I den bemålade version som nu finns har djuret fått ett närmast gemytligt anlete, man skulle våga kalla det för en vänlig skånsk variant. Det råder dock ingen tvekan om att det är frågan om en variant av "*det stora djuret*". Spiralmarkeringarna vid benen, de upprättstående spetsiga öronen och antydning till en man är typiska kännetecken.

Hunnestadsmonumentet såsom Worm återgav det i sin bok "Monumenta Danica" året 1643.

Det mest ståtliga kända vikingamonumentet i Skåne har varit Hunnestadsmonumentet. Detta överlevde så länge att det hann dokumenteras på bild innan det förstördes. När runforskaren Worm (1588-1654) besökte platsen stod åtta stora stenar i en ring. Fem av dessa hade bilder varav två dessutom var försedda med runinskrift. På 1700-talet förstördes monumentet och idag finns endast fyra stenar kvar.

På bildstenarna utan runor möter vi i Hunnestad inte mindre än tre bilder av "det stora djuret" i olika kombinationer. Ett av djuren rids en människofigur, kanske med två ormar i händerna. Man har i bilden velat se en framställning av häxan eller den trollkunniga kvinnan Hyrrokkin som hjälpte asarna att dra fram Balders likskepp till vattnet. På den andra stenen med "det stora djuret" finner vi detta tillsammans med ett "mask"-huvud medan djuret på den tredje stenen står ensamt.

Förutom på stenarna vid Hunnestad, Skårby och Tullstorp finner vi i Skåne det stora djuret på den väldiga "Lundagårdsstenen". En stor del av den ena långsidan täcks av två framställningar av det stora

På "Lundagårdssstenen" ses två bilder av "det stora djuret" och mellan dessa en "mask"-figur. Bild från Wimmer 1904-1905.

djuret. Djuren står mot varandra och mellan dem finns en s.k. "maskbild". På stenens andra sida pryds toppen av ytterligare en "maskbild".

Runstenar med "mask"-bilder

Maskbilden är ett mycket speciellt bildobjekt. Bilden kännetecknas av att man ser masken, eller huvudet, framifrån. Kännetecknande är också de två stora cirkelrunda ögonen, den markerade rundade näsan, den halvbågformade "mustaschen" och det konstrikt flätade "skägget". De flesta maskbilder har dessutom två horisontella streck som förbinder de två runda ögonen, nästan som om maskerna hade burit glasögon.⁴⁹

I Södermanland finns tre runstensmasker. Från Västergötland känner man endast en sådan här mask. I det nuvarande Danmark finns fyra maskbilder och i Skåne fem runstensristade masker. En av de danska upptäcktes så sent som år 1996. Denna flata sten hade återanvänts som grundsten till portalen i Bjerrings 1100-tals kyrka strax öster om Viborg i Jylland. Av Jyllands maskbilder står en vid en gammal bro, Sjellebro, som gått över Allingån. Man har länge menat att masken genom sitt hemiska utseende har skyddat de vägfärdande som färdades på bron.

I Skåne hittar vi masker dels på "Lundagårdssstenen" men också på en av Hunnestadsstenarna tillsammans med det stora djuret, på Bösarpstenen samt på en av stenarna i det bevarade runstensmonumentet vid V:a Strö. De två runstenarna här berättar att: *"Fader lät dessa runor hugga efter sin broder Asser, som fann döden nordpå i viking"* samt *"Fader lät denna sten hugga efter Björn, som ägde skepp samman med honom"*. Förutom dessa två runstenar ingår ytterligare

Maskbilden på en av stenarna i Västra Strömonumentet.

fem större stenar i den ring som omger en förhöjning i terrängen. Det är på en av dessa stenar som det finns en maskbild. Samtliga stenar var kullfallna när man år 1932 reste dem. Det var då maskbilden noterades för första gången. På samma sten kunde också konstateras en annan, svårt vittrad bildframställning vilken man menar kan ha varit en människoframställning.

Vad föreställer dessa maskbilder? Man har antagit att de är människoliknande ansikten med näsa, mun skägg och hår vilka har spridit fruktan och därför har haft en skyddande verkan. Ordet ”masker” är myntat sedan länge för dessa bilder. Tack vare två kända praktskrin, skrinen från Bamberg och från Cammin, kan vi kanske emeller-

På Camminskrinet från sent 900-tal finns en bild där ”det stora djuret” vänder sitt huvud mot åskådaren. Huvudet är en maskbild.

tid bättre förstå vad det hela rör sig om. På dessa skrin finns nämligen bilder av både *"det stora djuret"* och av masker.⁵⁰

Skrinen kommer båda troligtvis från samma verkstad. Man har gissat på Skåne.⁵¹ På båda skrinen hittar vi *"det stora djuret"* men, till skillnad från övriga stora djurbilder vänder sig detta huvudet mot iakttagaren. Och huvudet visar sig vara just maskfigurens. T.o.m. de två dubbelstrecken mellan ögonen finns ingraverade. Maskbilderna skulle alltså kunna vara en frontalprojektion av detta djur. Detta skulle förklara varför de uppträder i samma snäva geografiska område som runstensbilderna av *"det stora djuret"*. Det skulle också förklara maskbildens placering på *"Lundagårdsstenen"* där den sitter mellan två bilder av detta djur.

Sammanställs nu alla danska runstensfynd som har motiv av det stora djuret, rammskeppet och maskbilden, framstår en förbluffande samstämmig geografisk kartbild. De finns alla i områdena norra Jylland och de två runstensområdena i Skåne, alltså i samma tid som perioden *"efter Jelling"*-typ.

Vikingatida handel

Den internationella handeln måste i Skåne ha varit betydande redan under vikingatid. De skånska handelsplatserna, köpingarna, är ett tydligt exempel på detta. Kartan på nästa sida visar var dessa varit belägna. De ligger alla vid större åars mynningsområden. En jämförelse med den tidigmedeltida kyrkotäthetskartan är i detta sammanhang av intresse. Det är nämligen logiskt att ju tätare med sockenkyrkor, desto större befolkning. Denna befolkningsbild går med stor sannolikhet också ner i vikingatiden. Förtätningarna överensstämmer också med de olika skånska bygdernas centra och också med de skånska köpingeorternas placering.

Dessa köpingeorter ligger alla ute vid kusten och i anslutning till större vattendrag som kunnat bilda naturliga hamnar eller landningsplatser för handelsskeppen. Av de skånska köpingarna har arkeologiska undersökningar skett i Löddeköpinge och i Stora Köpinge. Dateringen ligger från 800-talet fram till början av 1000-talet.

Tidigare har man emellertid inte haft några som helst äldre skrivena belägg för att dessa köpingar skulle ha varit handelsplatser. I *"Gesta*

De skånska köpingeorterna ligger alla i direkt kontakt med områden med tätare ansamling av tidigmedeltida kyrkor, dvs. i dåtida tätbefolkade områden.

Wulinensis” omtalas emellertid år 975 köpingen vid Rååns mynning söder om Helsingborg som ”*det stora samhället Rauncopia* (Rauns köping) *vid Raunasflodens* (Råån) *mynning i sandsundet* (Öresund).” I ett påträffade brev från år 1137 i samband med grundandet av Nordens äldsta cistercienserkloster vid Älleköpinge vid Helgeå nära Åhus berättas att det tidigare på platsen funnit en hedniska marknad.⁵² Vår kunskap om hur man bedrev handel i dessa köpingar är dock närmast obefintlig. Endast arkeologiskt framgrävda föremål visar på importerad keramik och andra mindre föremål. Dessa typer av varor kan emellertid inte ha varit de enda, och kanske inte ens de viktigare, som dessa stora platser för fjärrhandel baserat sin ekonomi på. Man har därför antagit att handeln med pälsverk, slavar etc. varit betydande. Förgäves får man emellertid söka efter antaganden om livsmedel såsom kött och fisk som handelsvaror.

Saltets betydelse

För långväga handel med livsmedel fordrades möjligheter till konservering i större skala. Att torka kött var en process som knappast kunde komma ifråga pga den långa processtiden. Salt är däremot ett fungerande konserveringsmedel. Den allmänna bilden av t.ex. sillhandeln är att det var tyska Hansan som på 1100-talet organiserade så att saltet introducerades på de skånska marknaderna när det gällde konservering av fisk. Genom insaltning kunde stora mängder fisk bli handelsvara som skulle gå på export. Brytning av den tyska Hansans omfattande mängder av salt skedde bl.a. i Lüneburg. Härifrån transporterades det till tyska hamnar för vidare överskeppning till de skandinaviska fiskhandelsplatserna. Första gången denna brytning i Lüneburg omtalas är emellertid redan året 935, långt innan Lübeck och Hansan grundades på 1100-talet.⁵³

Handel med stora mängder av salt i Skandinavien har det saknats uppgifter om före Hansan. Genom *"Gesta Wulinensis"* har vi emellertid nu fått bekräftelse på att sådan skett redan under vikingatiden. Under året 953 heter det:

"Under Herrens år 953 ingick kung Konut (Harald Blåtands storebror) ett förbund med Lubomir, härskare över Vilini, och hjälpte honom att krossa upproret som uppstått mot bröderna från Jorvik vilka bar Herrens ord bland hedningar. Lubomir belönade generöst sin välgörare och tillät dennes lag att bygga det befästa lägret på Jumny-halvön (Jomsborg). Tukka, som ledde Konutarméerna, valde en plats för lägret i ruinerna efter en bränd rebellborg, som på slaviska språket kallades Jumlin. ... Tukka, eller någon av de andra ledarna, var inte tänkt att få rättigheter över judar och köpmän, utan han kunde enbart äga rätten att köpa slavar och salt. ... Redan hösten samma år seglade 36 fartyg till Zelund (Själland), hälften med slavar, en tredjedel med byte och en sjättedel med salt."

Under kriget år 974 plundrade norske Håkon Jarl i södra Jylland. I *"Gesta Wulinensis"* berättas:

"Jarl Hakon hade enligt uppgift tillräckligt med byte för att knappt få plats med detta på de 43 skepp som utgjorde hans flotta, men hans lust efter rikedom och berömmelse var ännu inte tillfredsställd."

Mitt under kriget tog han sin flotta *"till Jvmnes land för att där byta ut sitt krigsbyte mot nya soldater, slavar, salt och vapen."* Jvmnes land var vid denna tid lika med området runt Wolin och det mycket starka vikingafästet Jomsborg. Här omtalas alltså åter salt som en tidig viktig handelsvara i detta område i södra Östersjön. Att det var frågan om stora kvantiteter torde det inte vara någon tvekan om. Varifrån har detta saltet kommit?

Wolin ligger vid norra Polens kust och drygt 70 kilometer från Wolin ligger Kolberg (Kołobrzeg). År 1000 kallades denna plats för *"salsa Cholbergensis"* dvs. i översättning "Salt-Kolberg". Namnet har den fått efter den stora saltutvinning som uppenbart vid denna tid redan var i full gång på denna plats. I området fanns rikligt med källor med kraftigt salthaltigt vatten ur vilket man kunde utvinna salt genom så kallade *"saliner"*. Kolberg kom att bli ett betydande centrum för saltproduktion. Så betydande att staden till och med under en mycket kort tid från omkring år 1000 blev biskopssäte för mannen Reinbern med titeln *"Cholbergensis aecclesiae episcopus"*.⁵⁴

I *"Gesta Wulinensis"* omtalas att Jomsvikingarna ingick en allians med staden Wolin och: *"med staden Solin som ligger i öster vid havet för att skydda vägen mellan dessa två tidigare stridande städer."* Då soli på polska betyder salt är det troligt att det är just staden *"salsa Cholbergensis"* som åsyftas. Jomsvikingarna och Jomsborg verkar alltså ha stått som garant för sjötransporten av salt. Detta sätter ett helt annat fokus på detta vikingasamhälle än tidigare.

Bilden av tidig handel med större nedsaltning av livsmedel har på senare tid radikalt kunnat förändras. Norska forskare har genom studier av sillben som påträffats vid utgrävningar av vikingatida handelsplatser i det inre av Östersjön, bl.a. från den stora handelsplatsen Truso i nordöstra Polen, kunnat konstatera att dessa ben kommer från en sillsort som inte förekommer i Östersjön. Att transportera den känsliga sillen långt under en t.o.m. kortare period fordrar konservering, i detta fall av salt.

Vad det gäller våra vikingatida handelsplatser, då inte minst de skånska köpingarna, får vi alltså komplettera bilden av handelsvaror med animaliska produkter, kanske i relativt stor omfattning. Här kan boskapshandeln och med den kopplad kötthandel också ha spelat in.

Boskaps- och kötthandeln

Något som nästan inte varit aktuell när man talar om handel under den skånska vikingatiden är boskapsskötselns och kötthandelns eventuella betydelse. I dansk forskning har man däremot länge noterat den tidiga fjärrhandeln med boskap från Jylland. Utmed den s.k. *"Oxvägen"* (*"Härvägen"*) som löpt genom Jylland från norr till söder har denna årliga handel med levande djur varit omfattande. Drivningen av oxar genom Jylland till försäljning i Tyskland/Holland har pågått långt fram i tiden. Så sent som i början av 1600-talet noterades att vid tullstationerna i Gottorp och Rendsborg passerade mer än 30.000 oxar varje år. Året 1652 t.o.m. mer än 50.000.

Nu har vi belägg för att denna handel existerade i varje fall redan året 974. Det är i texten till den återfunna handskriften *"Gesta Wulinensis"* som vi av ett samtida ögonvittne, prästen Avico, får en unik berättelse om detta.

Just året 974 startade ett krig mellan Harald Blåtand och den nye tyske kejsaren Otto II. Danerkungen hade länge blivit trakasserad av den mäktige tyske hertigen Bernhard och av greven Thiedric. Om året 974 heter det bl.a.:

"Hertig Bernhard och markgreve Thiedric fortsatte att både plundra och trakassera folket i byarna norr om Wieglesdor (porten i försvarsvallen Danevirke). Biskopen av Ripen (Ribe) tvingades fly och de som stannade tvingades att betala tribut till grevarna. Efter den gamle kejsarens död (år 973) respekterades alltså inte längre vapenvilan mellan danerna och kejsardömet av grevarna som invaderade danernas land många gånger. Detta gjordes med tillstånd av ärkebiskop Atheltag. På våren samma år, plundrade som alltid vid denna tid grevens män i stället för att till riket ta en tiondel av den från Jylland drivna boskapen och tre dussin tjurar, vilka var avsedda för klostrens behov. De tog i stället alla djuren."

Boskapen var således en viktig handelsvara för danerna och har uppenbart varit så redan under vikingatiden. Men hur var det då i det övriga Danmark vid samma tid? Fanns det ingen extern handel med djur och kött här? För Skånes del vill jag citera en resenär året 1124, utsänd av biskop Otto av Bamberg i Wolin till den danske ärkebisko-

pen Ascer i Lund. Otto ville missionera på Rügen men eftersom detta var danskt intresseområde sände han sin man Ivan, en *"vördnadsvärd kyrkoäldste"*, till den danske ärkebiskopen. Ivan har kommit seglande från Wolinområdet så rimligtvis har han landstigit i Trelleborgstrakten. Han skriver följande:

*"Och förvisso var jordbruksmarken på den platsen av den karaktär, att den ska ha ansetts ge god avkastning och vara allmänt fruktbar. Men förvisso var inte alla de icke bördiga och ofruktbara jordlotterna uppodlade utan hade förvildad växtlighet. ... Mäniskornas sysselsättning var jakt och fiske eller betande boskap. Av dessa kommer i korthet alla deras rikedomar, eftersom jordbruk är ovanligt hos dem."*⁵⁵

Man blir förvånad när man läser detta kortfattade dokument, den äldsta bevarade beskrivningen av landsbygden i sydvästra Skåne. Ivans iakttagelser om att jordbruket här inte var det dominerande utan i stället boskapsuppfödningen är intressant. De kullkastar bilden av den idoge Söderslättsbonden som sedan tusentals år tillbaka nästan enbart slitit med att bearbeta sin jord. Och hur kunde boskapen vara grunden för *"alla deras rikedomar"*? Det fordrar ju en etablerad handel, handelsvägar likt den i *"Oxvägen"* och många uppköpare om så skulle ha varit fallet.

Sätter vi nu fokus på förhållandena i södra Skåne under sen vikingatid måste vi i bilden av den dåtida exporthandeln kunna förhålla oss till dessa uppgifter. Redan författarens gamle vän Rikard Holmberg lade i sin doktorsavhandling år 1977 fram tanken på en omfattande skånsk boskapshandel under vikingatiden.⁵⁶ Han noterade att man vid studier av 1670-1672 års s.k. jordrevningsprotokoll visat att jordägarna i sydvästra Skåne hade betydligt mer boskap än på de flesta andra platser i Skåne. Man kunde också konstatera att strandängarna i detta område åtminstone tillbaka till 1500-talet använts till boskapsskötsel.

Rikard Holmberg påpekade att inte bara själva kötthandeln kan ha varit betydande under vikingatid utan även handeln med ullvaror, alltså från troligtvis fåravel i större skala. Han noterar att det i flera av påträffade vikingatida s.k. *"grophus"*, små nedgrävda hus, hittats tyngder efter upprättstående vävstolar. Detta kan tyda på en omfattande

textilproduktion. Under vikingatiden fordrades t.ex. enormt stora mängder av långa, relativt smala och grovt vävda tyglöpor till skeppens många flätade segel.

Vad det gäller produkter från djurskötsel har säkert handeln med sådant varit betydande. Detta noterade också min mentor professor Märta Strömberg redan under min forskarutbildning på 1970-talet då hon höll på med omfattande arkeologiska utgrävningar i sydöstra Skåne.⁵⁷ Docenten Anders Ödman har på senare tid lagt fram en teori som är baserat på denna bild av ett stort boskapsinnehav i södra Skåne under sen vikingatid. Han ifrågasätter vissa av de ringvallar som klassats som försvarsanläggningar och menar att dessa kanske istället kan ha tjänat som boskapsfällor för just extern handel med djur.

Till skillnad mot "*Oxvägen*" i Jylland fordrade emellertid handel med nötboskap från Skåne under vikingatiden att djuren slaktades och att det var köttet som användes som handelsvara. För detta har det emellertid behövts salt i stora mängder. "*Gesta Wulinensis*" visar att denna råvara i allra högsta grad fanns tillgänglig på den polska sidan av Östersjön. Det ska här noteras att Märta Strömberg redan år 1963 tog upp frågan om tidig import av polskt salt till Sydsåne. Det var de polska arkeologerna Jan Zak och Leciejewicz som påpekat att import av salt från slaviskt område söder om Östersjön bör ha förekommit redan under vikingatid.

Kanske är det så att den gruppering av betydelsefulla stormän som runstenarna vittnar om utmed sydkusten har sin förklaring i att dessa varit involverade i en omfattande handel med bl.a. köttprodukter redan under slutet av vikingatiden. En handel direkt riktad mot de slaviska länderna utmed Östersjöns sydkust. Kanske är det så att jomsvikingarna visserligen var ett mäktigt krigarsamhälle men också var en organisation som tillhandahöll det viktiga saltet från norra Polen för vidare distribution. Något av en föregångare till den tyska Hansan 150-200 år senare. Detta skulle också kunna förklara jomsvikingarnas existens. I de senare sagorna och berättelserna om dessa krigare möter vi ju dem enbart som krigare. Frågan man emellertid måste ställa sig är var den ekonomiska basen för ett sådant enormt stort krigarsamhälle har varit. Kanske upp mot tvåtusen soldater kan

inte i decennier ha livnärt sig enbart på plundring av Östersjöns kuster. Om dessa däremot samtidigt varit en garant för en internationell handel med salt från de slaviska områdena till Skandinavien blir bilden en helt annan.

Nyfiken på Harald Blåtands lokaliserade grav och krönikan "Gesta Wulinensis ecclesiae pontificum"?

Vill ni få veta mer om de säkra arkeologiska belägg som föreligger om den påträffade handskriften "*Gesta Wulinensis ecclesiae pontificum*" äkthet och om det seriösa forskningsarbetet kring fyndet av Harald Blåtands grav kan ni läsa detta i artikeln:

Sven Rosborn: Aspekter på källmaterialet kring Harald Blåtands grav i Polen. som fritt kan laddas ner via Internet på länken:

<https://www.academia.edu/51878149>

I artikeln finns också nedladdningslänkar till flera artiklar om rör både gravfyndet och handskriftsfyndet.

Noter

- 1: Klavs Randsborg: The Viking Age in Denmark. Köpenhamn 1980.
- 2: Sven Rosborn: Vikingatiden på Lilla Hammars näs, Vellinge kommun. 2011. <https://www.academia.edu/3349783>.
- 3: Den arkeologiska utställningsdelen är redovisad i publikationen "Vikingarna", förlag Giunt, utgiven av Malmö Stadsmuseum 1989. Den konsthistoriska delen är redovisad av Britta Allzén: Tid för vikingar. Vikingatid lanseras i nordisk konst. Malmö museers årsbok 1990.
- 4: Läs mer i följande skrifter: Sven Rosborn: Vikingakungens gulds katt. Om upptäckten av ett unikt manuskript, kung Harald Blåtands grav och placeringen av fästet Jomsborg. Malmö 2021.
Sven Rosborn: Aspects of the discovery of The viking King Harald Bluetooth's grave and a manuscript from the late 900s.
<https://www.academia.edu/65283569>
Sven Rosborn: En årtalsguide över de dansk/skånska vikingakungarna.
<https://www.academia.edu/96285619>
- 5: Bo Almqvist (översättning): Färingasagan. Södertälje 1992.

- 6: Sven Rosborn: The Viking battle of "Fyrisvallarna" in 986. 2013.
<https://www.academia.edu/51116747>
- 7: Boken om Ansgar. Rimbert: Ansgars liv. Översatt av Eva Odelman. Stockholm 1986. Sid 28.
- 8: Gåvobrevet 1085. Arlöv 1988.
- 9: Tabellen är hämtad från Minoru OZAW: From Runic Stone to Charter. Transformation of property confirmation in 11th and 12th century. Denmark. 2007.
- 10 Lars O Lagerqvist & Maj Odelberg: Kungen gräver. En bok om arkeologer och arkeologi. Statens historiska museum. 1972.
- 11: Dansk Biografisk Lexikon. Bind XI. Kjøbenhavn 1897.
- 12: John Tuneld: Prästrelationerna från Skåne och Blekinge av år 1624. Lund 1934.
- 13: Lars Magnar Enoksen: Skånska runstenar. Lund 1999.
- 14: Ludvig F.A. Wimmer: Danmarks Runemindesmærker I-IV. København 1893-1908.
- 15: Lis Jacobsen: Vikingetidens 'historiske' danske Runeindskrifter. Bidrag Til Spørgsmaalet om Runestenenes tidsfæstelse. Scandia, 5 1932. Sid 103-14.
- 16: Lis Jacobsen & Erik Moltke: Danmarks Runeindskrifter. Köpenhamn 1942.
- 17: Lisbeth M. Imer: The Danish runestones – when and where? Danish Journal of Archaeology, 2014. Vol. 3. No. 2.
- 18: Projektet Samnordisk runtextdatabas. Riksantikvarieämbetet.
- 19: Kjeld Christensen & Knud J. Krogh: Jelling-højene dateret. Nationalmuseets Arbejdsmark 1987.
- 29: Marie Stoklund: Chronology and Typology of the Danish Runic Inscriptions. Runes and their Secrets. Studies in runology. Köpenhamn 2006 samt Niels Lund: Gorm den Gamle og Thyra Danebod. Danske Kongegrave I. København 2014.
- 21: Jörn Staecker: Monumenten i Jelling – myter och realiteter. Från stad till land. Lund Studies in Medieval Archaeology 29. Stockholm 2001.
- 22: Sven Rosborn: Vikingakungens guldsfatt. Om upptäckten av ett unikt manuskript, kung Harald Blåtands grav och placeringen av fästet Jomsborg. Malmö 2021.
- 23: Lis Jacobsen & Erik Moltke: Danmarks Runeindskrifter. Köpenhamn 1942.
- 24: Projektet Samnordisk runtextdatabas. Riksantikvarieämbetet.
- 25: Stenarna i Jylland är DR 1 och DR 2 medan den skånska är DR 345.

- 26: Lars Magnar Enoksen: Skånska runstenar. Lund 1999.
- 27: Sten Skansjö. Söderslätt genom 600 år. Bebyggelse och odling under äldre historisk tid. Lund 1983.
- 28: J. Lorents Gillberg: "Historisk, Oeconomisk och Geografisk Beskrifning öfwer Malmöhus Län". Lund 1765 samt "Samlingar i Landtmäteri. Tredje samlingen. Bilder ur landtmätarnes lif". Stockholm 1902.
- 29: Författaren har som kontroll ställt sina vunna resultat över adelsgodsets storlek i byarna i Skytts härad mot de resultat som Sten Skansjö redovisat i sin bok "Söderslätt genom 600 år". Han har här analyserat samtliga byar i Skytts härad utifrån material från ca 1570. Det visar sig att bilden från år 1765 överensstämmer med hans resultat upp till ca 80 %. Övriga ca 20 % av byarna ligger alla runt 1570 över antalet adelsgods i jämfört med år 1765. Bilden på adelsdominansen blir alltså än större.
- 30: Jacobsen, L. & Moltke, E.: Danmarks Runeinskrifter. Textdelen sid 359 f. København 1941-42.
- 31: Lars Magnar Enoksen: Skånska runstenar. Lund 1999.
- 32: Jarl Gallén: Vem var Ulf jarl, Sven Estridsens far? Scandia 58. 1992.
- 33: Sven Rosborn: Skånsk och dansk historia på 900-talet. 2023.
<https://www.academia.edu/94438644>
- 34: Sven Rosborn: Några nedslag i skånsk historia på 900-talet. 2022.
<https://www.academia.edu/93140248>
- 35: Lars Magnar Enoksen: Skånska runstenar. Lund 1999. Sid 77,
- 36: Thorgunn Snædal: "Han flydde inte vid Uppsala ..." Slaget på Fyrisvallarna och några skånska runstenar. Tidskriften Ale 1985:2.
- 37: Sven Rosborn: The Viking battle of "Fyrisvallarna" in 986. Malmö 2021. Extract from the book "The Viking King's golden treasure."
- 38: Lars Larsson: Dybäck during the Iron Age. An area with centralising functions in southernmost Scania in local and regional perspectives. Uppåkrastudier 9. Lund 2003.
- 39: Monica Rydbeck: Skånska praktsvärd från vikingatid. Meddelande från Lunds universitets historiska museum 1932.
- 40: Björn M. Jacobsen & Sven Rosborn: Den sydsvenska sandkusten. En maritim utredning. Foteviken 2001. <https://www.academia.edu/3349800>
- 41: Lars Larsson: Sydsånsk öbosättning. Boplatslämningar från jägarstenålder och sen vikingatid – tidig medeltid vid Ellestadssjön. Ale. Historisk tidskrift för Skåneland. 1989:4.
- 42: Klavs Randsborg: The Viking Age in Denmark. Köpenhamn 1980.
- 43: Sven Rosborn. Den skånska historien. Vikingarna. Malmö 2004.
- 44: Linn Lager: Den synliga tron. Runstenskors som en spegling av kristnandet i Sverige. 2002.

- 45: Se t.ex. "Lunds domkapitels gavebøger" utgivna av C. Weeke. København 1973.
- 46: Erik Brate: Östergötlands runinskrifter. Sveriges runinskrifter 2. Stockholm 1911.
- 47: Sven Rosborn: Den skånska historien. Vikingarna. Malmö 2004.
- 48: Ivar Lindquist: Runstenen från Skårby. Kulturen 1961. Lund 1962.
- 49: En övergripande syn över hur maskerna uppfattats ges t.ex. av Thor-kild Ramskou: Om vikingetidens masker med mere. Hikuin 2. Aalborg 1975.
- 50: Sven Rosborn: Vikingakungens gulds katt. Om upptäckten av ett unikt manuskript, kung Harald Blåtands grav och placeringen av fästet Jomsborg. Malmö 2021.
- 51: Ewert Wrangel: Två praktskrin från Skåne. Historisk tidskrift för Skåneland. Band 7. 1921.
- 52: Sven Rosborn: Några nedslag i skånsk historia på 900-talet. 2022.
<https://www.academia.edu/93140248>
- 53: Hugo Yrwing: Salt och saltförsörjning i det medeltida Sverige. Scandina 2008.
- 54: Leopold Sobel: Ruler and society in early medieval Western Pomerania. XXV Antemural. 1981. Sid 75
- 55: Langebek: Scriptores rerum danicorum medii aevi. Köpenhamn 1772.
- 56: Rikard Holmberg: Den skånska Öresundskustens medeltid. Lund 1977.
- 57: Märta Strömberg: Handelsstråk och vikingabygd i sydöstra Skåne. Tidskriften Ale 1963:3.

Genom upptäckten av den tidigare inte kända krönikan "Gesta Wulinensis" från slutet av 900-talet har vår kunskap om Danmarks och Skånes historia ökat avsevärt. Så har vi nu t.ex. information om ett antal av de personer som vi tidigare endast känt som anonyma namn på skånska runstenar.

Om detta och mycket annat handlar denna bok

Författaren Sven Rosborn har som arkeologisk forskare och museiman under ett långt liv arbetat med bl.a. vikingatiden.

Författaren tvättar den skånska runstenen vid Torsjö inför en filminspelning året 1986. Han var då medproducent och skrev manuset till Sveriges Televisions stora serie om Sydsandinavisk arkeologi.

Runstenstexten lyder i översättning:

*"Broder reste sten denna efter Isbjörn, broder sin.
Han var en skeppare ..."*